

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Факультет міжнародних відносин

Кафедра журналістики

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Васильченко В'ячеслав Миколайович

«__» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»

СВОБОДА СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Виконавець: Зьоменко Богдан Олегович _____

Керівник: канд. філол. наук, доц. _____

Васильченко В'ячеслав Миколайович _____

Нормоконтролер: канд. пед. наук, доц. _____

Остапчук Світлана Сергіївна _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТІЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СВОБОДИ СЛОВА.....	6
1.1. Поняття «свобода слова» в ретроспективі.....	6
1.2. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні.....	11
1.3. Концептуальні засади свободи слова в журналістській діяльності в Україні.....	17
1.4. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності журналістів в умовах воєнного стану.....	20
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	25
2.1. Особливості свободи слова в умовах воєнного стану в Україні.....	25
2.2. Етичні аспекти роботи журналіста в умовах воєнного стану.....	34
2.3. Особливості діяльності медіа в умовах воєнного стану.....	38
2.4. Виклики для журналістської діяльності в умовах війни.....	48
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	54
3.1. Причини обмеження права на свободу слова в умовах воєнних дій.....	54
3.2. Телемарафон «Єдині новини» у контексті свободи слова.....	57
3.3. Особливості свободи слова в «нових медіа» в умовах воєнного стану.....	61
Висновки до розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу поняття «свобода слова» в нинішніх умовах, коли вже 10 років відбувається агресія Російської Федерації щодо України. Під час воєнного стану це поняття трактується дещо по-іншому, що призводить до формування певних негативних тенденцій. Тому важливо дослідити особливості певних трансформацій свободи слова в умовах воєнного стану, які стосуються насамперед національної безпеки.

Для продовження демократичного шляху, який населення України для себе обрало, свобода слова є незамінним аспектом. Проте повномасштабне російське вторгнення внесло деякі зміни в рамки того, що дозволено транслювати, а що ні.

Необхідність дослідження причин деякого обмеження свободи слова в умовах воєнного стану є актуальною проблемою в сучасному українському суспільстві.

Теоретичним аспектам сутності свободи слова присвятили свої роботи такі автори, О. В. Зайчук [13], О. В. Клименко [5], А. М. Колодій [6], А. Ю. Олійник [6], Н. М. Оніщенко [13], О. О. Пудра [12], К. О. Хименко [68], та ін.

Особливості свободи слова під час воєнного стану досліджували Ю. В. Візниця [2], Д. О. Виставкіна [9], М. В. Дворовий [14], Л. В. Кузьменко [14], Л. В. Куш [14], О. В. Погорелов [14], С. В. Штурхецький [74], та ін.

Питання журналістської етики та її зв'язок із свободою слова в умовах воєнного стану в своїх дослідженнях вивчали А. М. Афанасьєва [17], Х. Р. Білограць [48], М. В. Дворовий [14], Л. В. Кузьменко [14], Л. В. Куш [14], О. О. Маруховський [44], Х. М. Мураль [48], О. В. Погорелов [14], Г. М. Сафроньєва [15], Г. В. Старкова [17], М. С. Тимошик [18], К. В. Яресько [17] та інші.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей свободи слова в умовах воєнного стану в Україні.

Визначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати нормативно-правові документи в контексті свободи слова.
2. Описати зміни в професійній діяльності журналіста в умовах воєнного стану в Україні.
3. Визначити причини обмеження свободи слова під час війни.
4. Охарактеризувати рівень свободи слова в телемарафоні «Єдині новини».
5. Зробити порівняльний аналіз «нових медіа» в контексті свободи слова в умовах воєнного стану в Україні.

Об'єкт дослідження – свобода слова як право на вільне висловлення своїх поглядів.

Предметом дослідження є трансформація функціонування поняття свобода слова в Україні, яка склалася в результаті запровадження воєнного стану.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи й методи системного та компаративного аналізу, формалізації та узагальнення даних науково-методичної літератури. Метод порівняльного аналізу було застосовано для розгляду дефініцій; метод соціологічного спостереження – для дослідження суспільних процесів, пов'язаних із свободою слова. Історичний метод було використано для опису становлення свободи слова в ретроспективі. Також використано такі журналістикознавчі методи дослідження, як контент-аналіз й контент-моніторинг тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що визначено особливості свободи слова в умовах воєнного стану в Україні, проаналізовано правові документи, які гарантують дотримання свободи слова, порівняно українську правову базу і європейську. Визначені причини обмеження свободи слова в журналістській діяльності під час воєнного стану. Розроблено порівняльний аналіз нових медіа в умовах воєнного стану в контексті свободи слова.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів дослідження при викладанні журналістикознавчих,

правових, соціальних дисциплін в навчальних закладах, а також при розробці навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів-журналістів. При удосконаленні правових документів щодо дотримання свободи слова.

Апробація результатів дослідження. Зміст і результати дослідження висвітлювалися на XI Всесвітньому конгресі «Авіація в XXI столітті» (25 вересня 2024 року).

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи було викладено в публікаціях:

- Зьоменко Б. О. Обмеження свободи слова під час воєнного стану. *Права людини: відображення у медіапросторі*: III Науково-методичний семінар. Київ: НАУ, Факультет міжнародних відносин, кафедра реклами і зв'язків з громадськістю, 2024. С. 72-77.

- Зьоменко Б. О. Телемарафон «Єдині новини» в контексті свободи слова. *Авіація в XXI столітті*: Матеріали XI Всесвітнього конгресу. Київ, 2024. Подано до друку.

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів (11 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (95 джерел). Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, основний зміст викладено на 84 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТІЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СВОБОДИ СЛОВА

1.1. Поняття «свобода слова» в ретроспективі

В основі сучасного розуміння необхідності вільного поширення думок лежать вчення мислителів різних епох, які вже тоді знали важливість такого явища як свобода слова. За часів Відродження такі філософи як Мартін Лютер, Томас Мюнцер та Жак Кальвін говорили про важливість свободи переконань. У роки Великої Французької буржуазної революції один з її ідеологів, Клод Гельвецій, стверджував, що людина повинна мати свободу слова, думки та совісті. Основні ідеї, що стосуються громадянських свобод і свободи слова, відображено у працях класичних німецьких філософів. Здобули вони свою ідеологічну досконалість у період 30-40 років XIX століття у роботах таких політичних діячів лібералізму як: Джон Локк, Шарль Луї Монтеск'є, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. Адептами ліберальної ідеології було висунуто ідею про те, що кожна людина має право на громадянські і політичні свободи. У їхньому пріоритеті знаходилися свобода думки, віри та зборів. Відповідно до цих принципів, метою та завданнями держави є збереження та захист особистих природних прав людини. Ідеї, висунуті ідеологами лібералізму, отримали подальший розвиток у працях Карла Дойча, Габріеля Алмонда, Роберта Даля та інших представників політичної науки США, які затверджують пріоритет громадянських свобод над державними інтересами та визнають інститут громадської думки, ЗМІ як невід'ємну частину демократичної політичної системи.

Існує думка, що початок законодавчого регулювання громадянських свобод і свободи слова було закладено у «Білль про права», яка була частиною неписаної Конституції Великобританії від 1689 року. Вона не лише забороняла королю використовувати владу у своїх цілях, а й гарантувала свободу слова на засіданнях

парламенту, а також неприпустимість переслідування за висловлення власних думок [3].

Декларація незалежності США, яка була прийнята 2-м континентальним конгресом у Філадельфії, проголосила відділення 13 штатів від метрополії та утворення самостійної держави, мала на меті, серед усього іншого, закріплення свободи друку, яка не може бути обмеженою. Ці документи стали основою для створення Конституції США 1787 року. Вони вплинули на Декларацію прав людини та громадянина – політичний маніфест Великої французької революції 1789 р., в якому проголошувалося невід'ємне право людини на свободу особистості, слова, совісті, рівність громадян перед законом, право на опір гнобленню. Загальна Декларація прав людини та громадянина була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. У Декларації, яка є одним із ключових документів ХХ століття, йдеться про пріоритет прав людини, у тому числі свободи слова. Вказана декларація була ратифікована більшістю країн світу, зокрема й Україною. Згідно зі Статутом ООН, прийнятим у 1966 році, також було ухвалено Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який є основним міжнародним договором з питань захисту прав людини. Серед інших Пакт проголошує захист прав на свободу думки, совісті та релігії, права дотримуватися своїх думок та вільного їх висловлювання, права на таємницю кореспонденції та невтручання у особисте життя, проголошує заборону будь-якої пропаганди війни та виступів на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства. Для здійснення контролю за виконанням зобов'язань, закріплених у Пакті, було створено Комітет з прав людини, який займається збиранням та розглядом скарг людей, які вважають себе жертвами порушень будь-яких прав, визначених у Пакті.

Як і інші міжнародні та національні документи, які закріплюють та гарантують права людини на свободу думки та переконань, слід зазначити Декларацію про свободу слова й інформації, прийняту державами-членами Ради Європи 29 квітня 1982 року. За допомогою цього документа підтверджено свою

відданість принципам свободи слова та інформації як найважливішим елементам демократичного та плюралістичного суспільства. У квітні 1994 р. у Празі на 4-й Європейській конференції міністри з питань політики у сфері ЗМІ країн-членів Ради Європи підписали Політичну декларацію про засоби масової інформації, яка є основним документом для забезпечення функціонування інформаційного середовища у демократичному суспільстві, а також інші документи, що стосуються умов функціонування інформаційного простору. Рішення конференції було сформульовано у резолюції №2 «Журналістські свободи та права людини», яка стала підсумком обговорення основних принципів, що сприяють реалізації журналістської свободи слова. Право та обов'язок інформувати суспільство про дії органів влади, оцінювати їх дії також входять до цього списку.

У різних правових моделях межі свободи слова та преси можуть бути по-різному інтерпретовані. Ухвалення американської концепції свободи слова та друку було створено авторами Конституції США. Поправка, яка була внесена до Конституції в 1791 році, свідчить: «Конгрес не може приймати закони, які обмежували б свободу релігії або забороняли вільне сповідання релігійних переконань, обмежували б можливість вільного вираження думок чи преси або забороняли б народу право мирно збиратися та звертатися до уряду зі скаргами про відшкодування збитків» [42]. Прийнята у 1868 році Чотирнадцята поправка закріплює гарантії невторчання у діяльність медіа та заборону будь-яких законодавчих обмежень свободи слова. Ці положення були поширені на дії влади штатів та органів місцевого самоврядування. Ідеологія цих поправок є основою для ухвалення всіх законів та рішень США про свободу слова.

Європейські правові гарантії свободи слова мають певні відмінності від американських. В основу європейської доктрини про захист свободи слова та друку покладено статтю 10 Конвенції про захист прав і свобод людини, прийняту урядами країн-учасниць Ради Європи 4 листопада 1950 року в Римі. За її допомогою декларується захист свободи вираження думок, а також право на свободу отримання та розповсюдження інформації без будь-якого вторчання з

боку влади. Крім того, згідно з Конвенцією, існують певні обмеження свободи слова. Зокрема, у пункті 2 статті зазначається, що здійснення свободи вираження поглядів «може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням чи санкціям, встановленим законом на користь національної безпеки, територіальної цілісності чи громадської безпеки, для охорони порядку чи запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації чи прав інших, запобігання розголошення конфіденційної інформації чи підтримки авторитету і неупередженості суду та необхідні у демократичному суспільстві» [33].

Україна 1997 року ратифікувала Конвенцію про захист прав та основних свобод людини. Відповідно до неї, кожна людина має право на звернення до Європейського суду з прав людини у разі порушення її власних прав та свобод з боку державних органів.

Безсумнівно те, що відповідно до вимог Конвенції, інших міжнародних правових актів будується право використання засобів інформації, їх практичного використання в Україні.

За Конституцією України свобода слова є однією з основних свобод. Основний закон гарантує кожному право свободи думки і слова, свободу висловлювання своїх переконань, свободу використання інформації. Кожен має право вільно збирати, зберігати та використовувати інформацію на свій розсуд, використовуючи різні способи: усні, письмові чи інші. Права та свободи людини – це те, що є обов'язком держави. Людина та її гідність, її життя та недоторканність є найважливішими цінностями в суспільстві, всі люди повинні бути впевнені у своїй незалежності та гідності.

Гарантування свободи слова деталізоване та нормоване в інших Законах України – «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агенції», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та ін. Ними обумовлено права на отримання об'єктивної, точної та повної інформації, забезпечення доступу до неї, вільне поширення поглядів,

право на заснування та використання медіа. За законами України, право на доступ до інформації може бути обмежене у разі порушення прав та свобод громадян, юридичних осіб та держави. Обмеження у доступі до відкритої інформації заборонено.

Небезпекою для свободи слова є концентрація та монополізація медіа. Крім економічного збагачення, концентрація та монополізація засобів масової інформації призводить (насамперед у суспільствах так званого транзитного типу) до створення політико-олігархічно-медійних структур, що виконують функції цільового впливу та формування громадської думки з тією чи іншою метою, досягнення корпоративних чи інших, зокрема політичних, цілей. Ця ситуація є серйозною загрозою для суспільства, оскільки вона підриває плюралізм думок і зрештою загрожує свободі слова, яка передбачає право кожної людини вільно отримувати, використовувати та поширювати інформацію. Ця ситуація має місце і в Україні.

Існують деякі проблеми правового характеру, які стосуються забезпечення свободи слова в Україні. Незважаючи на наявність правового регулювання, медіа-об'єднання та нові засоби комунікації продовжують залишатися у полі зору правоохоронних органів. Суперечності між власниками медіа та журналістськими колективами, стосуються принципів та умов формування редакційної політики, відповідальності за втручання у журналістську діяльність та розміщення замовних матеріалів.

Були ситуації, коли зроблено спроби «законного» обмеження свободи слова та інформації. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну таємницю» у 2003 році, журналісти могли бути викликані на допит щодо їхніх інформаційних джерел. Згодом було ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», який передбачає покарання за незаконне використання та зберігання технічних засобів для зняття інформації (диктофони).

Використовуючи недосконалість законів, чиновники часто необґрунтовано обмежували поширення інформації, використовуючи гриф «для службового користування» або «не для друку». Під цим знаком ховався ряд непопулярних

рішень, іноді з ознаками корупції (наприклад, встановлення розмірів соціальних благ для вищої номенклатури).

Нині стоїть завдання підвищення рівня моральності свободи слова, а також відповідальності за свої слова. Є суперечність між професійним обов'язком журналіста, який полягає у донесенні інформації до суспільства, та його відповідальністю не нашкодити. Кількість і ступінь внутрішніх обмежень журналіста можуть залежати не тільки від його моральних якостей, а й від деяких особливостей суспільства та культури, які визначають межі між суспільно важливим та особистим. Часто засоби масової інформації стають для власників зброєю у боротьбі за виживання чи отримання привілеїв, а сама тема свободи слова стає одним із інструментів такого протистояння. Однак, трактуючи розуміння свободи слова та можливості її обмеження з будь-яких мотивів, не слід забувати, що власне свобода слова є гарантією від непрозорості владних рішень загалом, умовою власне демократичного розвитку та утвердження демократичної політичної культури.

1.2. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні

У широкому сенсі свобода – це здатність людини приймати самостійні рішення і керуватися власними переконаннями. У період Великої Французької революції сформульовано дуже точне визначення поняття свободи, вона розглядалася як природне право людини робити все, що не шкодитиме іншим.

Високий рівень свободи слова був чітко сформульований англійським драматургом Р. Шеріданом у знаменитому афоризмі: «Свобода преси – це одна з найважливіших громадянських свобод, яка може гарантувати решту».

Французький консервативний політик Л. де Бональд писав: «Держава може бути в сум'ятті внаслідок того, що пишуть газети, але вона також може загинути, якщо вони не говорять про те, що відбувається насправді» [7, с. 78].

Свобода в енциклопедичному словнику – це здатність людини діяти відповідно до власних інтересів та цілей, при цьому спираючись на пізнання об'єктивної необхідності [12, с. 12-13]. Важливим доповненням є те, що люди не

мають повної та безумовної свободи у виборі умов своєї діяльності, але вони мають можливість вибирати конкретні та відносні цілі та засоби їх досягнення. Слід зазначити те, що свобода розглядалася лише наполовину: існували певні умови, які не були безпосередньо пов'язані з людиною, але впливали на її поведінку та вибір.

Основним принципом демократичної правової держави є свобода особистості. Вона означає здатність людини приймати рішення, відповідні до своїх особистих інтересів та цілей, а також свободу дій відповідно до цих інтересів та цілей у конкретних умовах соціальної дійсності [5, с.78].

Фактично право на свободу слова особистості є одним із найбільш важливих та значущих особистих (або фізичних) прав людини, які є гарантом її незалежності та свободи, а також захистом від свавілля з боку держави та інших людей. Від народження людина має право на особисті права та свободи, які гарантовані їй та існуватимуть протягом усього життя. Вони не можуть бути обмежені або скасовані органами влади; права не можуть бути передані або віддані іншим суб'єктам.

Існують природні права людини, які визнаються та закріплюються державою. Вони забезпечують людині певний рівень свободи, а також дають можливість самостійно розпоряджатися собою, при цьому гарантуючи невтручання в приватне життя. Особиста свобода є запорукою того, що людина усвідомлює свою соціальну цінність та виробляє правильне ставлення до інших людей та суспільства в цілому. Захист цієї свободи можливий лише за умови її правового закріплення. Це дозволить як забезпечити свідоме ставлення до неї з боку суб'єкта, так і запобігти абсолютизації відособленості особистості [13, с.55].

Основним принципом незалежності громадянського суспільства від держави та підпорядкованості його державі є право людини на свободу слова. Безперечно, без такого права суспільство не в змозі протистояти інформаційній експансії держави, захистити свій погляд на те, що відбувається, і виробити власну позицію щодо того, що відбувається [13, с.136].

Конституція України (стаття 34) гарантує свободу слова та думки. У ній говориться: «Кожен має право на свободу висловлювання своїх переконань та думок, а також на вільне вираження своїх поглядів та переконань. Всі люди мають право вільно збирати, зберігати та використовувати інформацію в будь-якому вигляді: на папері, в електронному вигляді або в інший спосіб, який вони вважають зручним. Здійснення цих прав може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації чи прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або для підтримки авторитету та неупередженості правосуддя» [41].

Це означає, що право на свободу думки та слова, на свободу вираження своїх переконань та поглядів є невід'ємним правом кожної людини. Що дозволяє збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію та ідеї, незалежно від того, де вони знаходяться: письмово або за допомогою друку, а також іншими способами. Без втручання держави та інших соціальних інститутів, які регулюють діяльність людини [6, с.184].

Отже, свободу людини як юридичну категорію, згідно з Конституцією України, характеризують такі основні риси:

- люди вільні від свого народження, ніхто не має права порушувати їхні природні права, до того ж, держава в демократичному суспільстві є головним гарантом свободи людини;

- людина може робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством;

- люди мають рівні можливості, закріплені правом. Незважаючи на це, свобода людини як реальність, яка є об'єктивною, знаходиться за межами правового регулювання та має своє коріння в інших соціальних нормах, які є невід'ємною частиною демократії.

Свобода є характеристикою соціального статусу людини, її становища у суспільстві. Щоб зрозуміти зміст свободи у вужчому сенсі, слід розглянути її як можливість людини здійснювати конкретні дії в межах визначених правом.

Фактично свобода слова є запорукою духовної та творчої свободи, яка не обмежується державною ідеологією. Тому свобода слова лише тоді реальна, коли вона спирається на право вільно збирати, використовувати та поширювати інформацію будь-яким способом на свій вибір, що має забезпечуватись державою шляхом сприяння створенню розгалуженої та розвиненої системи, державних та недержавних засобів масової інформації, інших її джерел, державного переслідування всіх соціальних суб'єктів, які перешкоджають вільному отриманню та розповсюдженню інформації [6, с. 185].

Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» №2782-ХІІ від 16 листопада 1992 року є наступним національним законодавчим актом, який гарантує та закріплює право кожної людини на свободу слова, думки та переконань.

Відповідно до змісту положень статті 2 цього Закону, «свобода слова та вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів та переконань гарантуються Конституцією України та означає право кожного громадянина вільно та незалежно шукати, отримувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів. Офіційні медіа є вільними» [57].

Особливим правом, яке має відношення до свободи слова, є право на свободу вираження своїх думок, переконань та поглядів. Важливим нормативно-правовим актом, що закріплює та гарантує право на свободу думки та переконань, є Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-ІІІ, стаття 9 якого закріплює право дитини на вільне вираження думки та отримання інформації: «Кожна дитина має право на вільне вираження особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання відповідної віку інформації».

Це право включає свободу отримувати, розповсюджувати та зберігати інформацію будь-яким способом, використовуючи твори літератури, мистецтва, масової інформації, засоби зв'язку (комп'ютерну мережу або телефон) або інші способи, які дитина вибере. При цьому вона отримує доступ до різних джерел інформації та інформації з різних країн світу, які сприяють її фізичному та психічному здоров'ю, духовному та моральному розвитку, а також забезпечують соціальний, економічний та культурний розвиток. Дитина має право на звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування та підприємства з пропозиціями та зауваженнями щодо їх діяльності, заявами та скаргами про те, як вони реалізують свої права та законні інтереси, а також зі скаргами на їх порушення. Здійснення прав дитини на вільне вираження думки та отримання інформації може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно або для підтримки авторитету та неупередженості правосуддя». Отже, на території нашої країни законодавчо встановлено заборону дискримінації щодо віку людини.

Основним нормативно-правовим актом, що закріплює та гарантує особі право на інформацію, крім Конституції України, є Закон України «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992 р., згідно з положеннями статті 9 якого: «Всі громадяни України, юридичні особи та державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного отримання, використання, розповсюдження та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, здійснення завдань та функцій. У разі реалізації права на інформацію не повинні порушуватися ні права громадян, ні права юридичних осіб, ні інтереси інших людей. Будь-який громадянин має право на вільний доступ до інформації, за винятком випадків, визначених законодавством України» [59].

Відповідно до цієї статті метою та завданням Закону України «Про інформацію» є встановлення загальних правових засад отримання, використання, розповсюдження та зберігання інформації, закріплення прав людини на інформацію у всіх сферах суспільного та державного життя України, а також регулювання доступу до інформації та забезпечення його охорони, захисту особистості та суспільства від хибної інформації.

Основні засади інформаційних відносин в Україні викладено у статті 5 Закону «Про інформацію».

- Дотримання прав людини на інформацію.
- Відкритість, доступність та свобода обміну інформацією.
- Відповідність реальності, правдивість інформації.
- Інформація має бути представлена в повному обсязі та з повною точністю.
- Законність отримання, використання та розповсюдження інформації є ключовим фактором у забезпеченні захисту прав на інформацію.

Також, згідно зі статтею 6 Закону України «Про інформацію», одним із головних напрямів діяльності країни в галузі інформаційної політики є забезпечення доступу людей до інформації. Але не лише Закон України «Про інформацію» є основним у питанні про право людини та громадянина. Цивільний кодекс містить низку важливих законодавчих положень, що стосуються цього питання [59].

Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати та розповсюджувати інформацію. Це право закріплено у статті 302 Цивільного Кодексу України. Лише у виняткових випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки, економічного благополуччя та дотримання прав людини, допускається збирання, зберігання, використання та розповсюдження інформації без її згоди.

Таким чином, вивчення основ конституційного ладу та правових гарантій свободи слова дозволяє зробити висновок про те, що Україна вступила на шлях розвитку, який співзвучний із спільним вектором розвитку людства. Основною цінністю конституціоналізму є свобода слова, яка може бути реалізована лише в

демократичному суспільстві з його інтересом до розмаїття думок і за якого неприпустимі обмеження свободи слова. Згідно з Конституцією демократичної держави, свобода слова є найважливішим інститутом влади суспільства над владою країни, чиновників та олігархів. Вона є передумовою реалізації свободи друку (преси), творчості, свободи громадських заходів.

1.3. Концептуальні засади свободи слова в журналістській діяльності в Україні

Для журналістської діяльності найважливішими є дві статті Конституції України, які є обов'язковими для нього. Стаття 32 гарантує недоторканність приватного життя громадян. Відповідно до Конституції України ніхто не має права бути втягнутим у відносини, які торкаються його особистого та сімейного життя. Прийнято вважати, що з метою захисту національної безпеки, економічного благополуччя та дотримання прав людини не допускається збирання, зберігання та розповсюдження конфіденційної інформації про особу без її згоди [41].

Оскільки партійна преса є і буде об'єктивною реальністю українського політичного життя, то журналісту необхідно знати і статтю 37, яка сформульована так: «Насильницький шлях, порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганда війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються» [41].

Україні вдалося створити значну нормативну базу, яка гарантує свободу слова в новітній українській державі. Конституція, прийнята Верховною Радою України у 1996 році, відображає норми міжнародного права та основи національного законодавства, які були прописані у Загальній Декларації прав людини та у Конвенції про захист основних прав та свобод людини. Також у розділі II Конституції України прописано всі права та свободи громадян, на які накладено заборону на порушення. Право кожного громадянина на свободу

думки та слова, вільне вираження своїх переконань та поглядів гарантується статтею 34 Конституції України. Це важливе положення повною мірою відповідає ст.19 Загальної декларації прав людини та ст.10 Конвенції про захист основних свобод людини, яка регулює ці два важливі конституційні положення [41].

Так, положення статті 34 Конституції України трактуються: кожна людина має право вільно отримувати інформацію (що включає право як на доступ до інформації, так і право не сприймати інформацію за своєю волею); кожен може мати власні переконання, всі мають право вільно поширювати інформацію (яке, у свою чергу, розпадається щонайменше на 2 компоненти – право особи не бути вимушеним давати інформацію проти своєї волі та право поширювати інформацію) [41].

Стаття 15 основного Закону України каже, що цензура є забороненою. Відповідно до статті 6 Закону України "Про телебачення та радіомовлення" забороняється цензурувати передачі, спрямовані на пропаганду ідеології. Відповідно до пункту 1 статті 10 Європейської конвенції, кожна людина має право на свободу вираження своїх думок. У цьому праві йдеться про свободу вираження своїх поглядів, отримання та поширення інформації та ідей без обмежень з боку держави та незалежно від кордонів [41].

Є низка статей Конституції України, які мають нормативний правовий фундамент для забезпечення інформаційних прав та свобод громадян. Основними для галузевого законодавства є п'ятнадцять базових законів, а також велика кількість взаємозалежних нормативних актів. Як зазначають фахівці, кількість законів України щодо регулювання суспільних інформаційних відносин досягла понад 260 [41].

Проте через загострення ситуації в Україні, яка торкнулася всіх сфер забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційних прав і свобод людини, існуючі механізми управління були змушені зазнати змін.

З метою реалізації державної стратегії щодо забезпечення інформаційних прав та свобод громадян було прийнято рішення про створення Міністерства

«Інформації». Функцією такої установи має стати не лише відстеження інформації, а й розробка політики, яка буде спрямована на забезпечення інформаційних прав і свобод людини.

Ми маємо право не приймати інформацію, яка приходить ззовні. Дане право включає заборону на те, щоб інші люди намагалися нав'язати людині будь-яку інформацію або ідеї, які не мають відношення до її бажань і здібностей, а також маніпулювали її свідомістю. Техніки управління свідомістю донедавна були засекречені, оскільки вважалися прерогативою спецслужб. Проблеми маніпуляцій були рідкістю до того моменту, поки вони не стали надбанням широкого загалу. Ситуація з поширенням інформації про те, як керувати свідомістю, та використання різних технологій та прийомів досягло критичних розмірів. «Слабкі» соціальні групи стали найбільш уразливими до цих впливів. Спочатку слід зазначити, що до них зараховують не лише молодь, а й людей, які дотримуються певних переконань або є віруючими. Україна успадкувала цю традицію з тоталітарного минулого, коли насильство та заборона були не лише засобами впливу, а й інструментом для маніпулювання. У цьому контексті маніпулятивні методи використовувалися поряд із такими методами впливу, як заборона, примус тощо [20, с.50].

Всі мають свої переконання. Однак саме це право найчастіше порушується. Відповідно до положень статті 34 Конституції України ці переконання є недоторканими. Переконання, які є загальноприйнятими, не можуть бути забороненими державою чи будь-якою організацією. Гарантоване Конституцією України право на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань має створити міцну основу для цивілізованого входження українського суспільства до когорти держав із усталеним правовим статусом, які пишаються насамперед високим рівнем забезпечення прав та свобод своїх громадян.

Ухвалення українського законодавства дає можливість журналісту реалізовувати свої таланти повною мірою, а також гарантує йому дотримання

його прав на свободу слова, друку та творчості, які закріплені у міжнародних правових актах.

Але навіть не це найскладніше, а забезпечення на практиці свободи, яка була декларована в законодавстві. У зверненнях редакторів та журналістів часто звучать скарги на те, що в їхню діяльність втручаються різні органи влади, чиновники різного рівня, депутати Рад різного рівня, засновники та інші зацікавлені особи.

1.4. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності журналістів в умовах воєнного стану

Ситуація, що склалася в Україні, становить загрозу для журналістів, оскільки вони можуть бути обмежені у професійній діяльності, а також є ризик фізичного та психологічного впливу. Це змушує нас до пошуку національних гарантій, які забезпечували б дотримання прав журналістів.

Зокрема, Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» містить такі гарантії: право на охорону праці, пільги та компенсації за роботу з важкими та шкідливими умовами праці, на медичні огляди, соціальне страхування, на всебічне розслідування нещасних випадків, смерті та шкоди, заподіяної здоров'ю при виконанні службових обов'язків, та право на відповідні відшкодування; право для членів сімей загиблих журналістів на матеріальну допомогу та допомогу у похованні; право для членів сімей загиблих журналістів на одноразову грошову допомогу у розмірі 100 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на час виплати тощо [55].

За наказом Міністерства оборони України, журналісти мають статус цивільної особи. Це закріплено в Інструкції щодо порядку виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Незважаючи на те, що вони є цивільними особами, вони також мають усі права та гарантії, які прописані в українському законодавстві (право на отримання виплат при тимчасовому переселенні, компенсації за зруйноване житло тощо) [61].

У зв'язку з цим слід зазначити, що 14.04.2022 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів та засобів масової інформації під час дії воєнного стану», в якій, зокрема, зазначається, що: одним із ключових завдань Української держави має стати забезпечення встановлених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання та розповсюдження інформації з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних із військовим станом. В Україні не повинні повторюватися тоталітарні практики держави, яка є агресором. Усі незаконні дії щодо втручання у діяльність журналістів та ЗМІ, будь-які зловживання з боку працівників преси чи випадки технічного збою на проукраїнських каналах в ефірі мають наражатись на рішучу реакцію з боку правоохоронних органів з метою притягнення винних до справедливої відповідальності. Під час воєнної ситуації влада продовжуватиме підтримку чесних журналістів, незалежних медіа, що є невід'ємним атрибутом будь-якого демократичного суспільства, зокрема й українського [58].

Існують правила, які регулюють діяльність журналістів у період воєнного стану. Вони були затверджені наказом №73 Головнокомандувача ЗСУ від 03 березня 2022 року. У ньому йдеться про те, що представники ЗМІ мають пройти акредитацію на час воєнних дій, а також визначається перелік інформації, яку не можна розголошувати. З цього випливає, що розголошення інформації про систему захисту та оборони військових об'єктів, а також засобів їх захисту може призвести до отримання інформації для противника чи негативно вплинути на виконання завдань. І в той же час уточнюється, що це не стосується тих об'єктів, які можна побачити або які чітко виражені [61].

Крім того, згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», у період дії загрози можуть бути запроваджені тимчасові обмеження на здійснення конституційних прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Існують деякі обмеження щодо свободи слова.

Обмеження стосуються ризику, який може бути пов'язаний з оприлюдненням інформації, яка може загрожувати цивільним та військовим [38].

Через відсутність в Україні державних монополій на поширення інформації, воєнні дії можуть висвітлюватись як професійними журналістами, так і цивільними (блогерами).

Згідно з ухваленим 31 березня 2023 року Законом України «Про медіа», журналіст – це людина, яка є творчим працівником у сфері медіа, яка професійно займається збором, обробкою, редагуванням, розповсюдженням та підготовкою інформації для медіа. За допомогою даного визначення можна побачити основну ознаку, яка відрізняє журналіста від блогера – «професійно» [60].

При розгляді різниці між репортажами військорів та стрімами, які вони ведуть постійно з точки зору достовірності, актуальності та оперативності їхньої діяльності, можна відзначити деякі відмінності. Професійні журналісти, які спеціалізуються на зборі, перевірці та поданні інформації, знімають не те, що їм хочеться, а те, що є важливим для суспільства; вони повинні дотримуватися редакційної політики, планів і завдань, а також журналістських стандартів і кодексу професійної етики. Нестача балансу та суб'єктивізм часто спостерігається у діяльності військових [63].

Існують обмеження щодо поширення інформації, що стосується важливих питань під час воєнного стану. Це може ускладнити роботу журналістів, які хочуть висвітлювати такі питання. Перебуваючи в умовах воєнного стану, медіа мають можливість робити все для того, щоб донести інформацію до громадськості в чесному ключі. Для забезпечення якісного висвітлення важливих для українців тем, журналісти повинні дотримуватись етичних норм та стандартів.

Також слід зазначити, що у Наказі ЗСУ № 73 йдеться про перелік інформації, яку не можна розголошувати у ЗМІ: найменування військових частин та інших військових об'єктів у районах виконання бойових завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин та підрозділів; кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-

технічних засобів, їх стан та місця зберігання; описи, зображення та умовні мітки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати військові об'єкти; інформація про бойові дії або операції, що проводяться або заплановані; інформація про систему охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, що використовуються (крім видимих чи очевидно виражених); порядок залучення сил та засобів для виконання бойових завдань; інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху) тощо [61].

Отже, гарантії прав журналістів та їхніх сімей були сформульовані на міжнародному та національному рівні. На національному рівні існує система, яка регулює дотримання та захист прав журналістів у період воєнного стану. Вона включає норми, принципи, організаційні засоби, умови та вимоги, які використовуються для забезпечення дотримання, захисту та забезпечення прав журналістів та їх сімей під час військових дій.

Висновки до розділу 1

Свобода – одна із основних людських цінностей. У широкому значенні під свободою розуміють право на здійснення будь-якої діяльності, яка не має негативного впливу на природні та соціальні ресурси.

З точки зору прихильників ліберального підходу, свобода слова є однією з найважливіших і всеосяжних громадянських свобод, що охоплює свободу вираження поглядів у будь-якому вигляді: від усного до письмового (свобода друку та ЗМІ); меншою мірою це стосується політичної та соціальної реклами (пропаганди). На основі ідеології лібералізму, державна цензура та будь-яка інша форма державного примусу до висловлювання своїх думок або відмови від них є незаконною.

Ключовими документами, що гарантують свободу слова у міжнародному та українському контексті є: Загальна декларація прав людини (ст. 19), Конвенція

про захист прав людини і основних свобод (ст. 10) та Конституція України (ст. 34).

З точки зору міжнародного права, обмеження на свободу слова повинні відповідати трьом основним принципам: вони повинні мати чітку та ясну мету, бути необхідними та адекватними для досягнення цієї мети, а також узгоджуватися з нормами міжнародного права. Закони в Україні, які запроваджують обмеження є зрозумілими та не допускають можливості для різних тлумачень. Основними легітимними цілями є захист гідності особистості, національної безпеки, громадського порядку, авторського права, здоров'я та моралі. За Конституцією України забороняється пропаганда соціальної, расової, національної чи релігійної ворожнечі та поширення інформації про державну таємницю. За рішенням суду можуть бути виконані тимчасові або часткові обмеження.

Свобода слова не є абсолютною константою природного права. Вона не повинна обмежувати права інших людей, принижувати їхню честь і гідність, а також не повинна поєднуватися з поширенням свідомо неправдивої інформації. Не повинно бути ознак, які могли б вказувати на те, що людина закликає до вчинення суспільно небезпечних, шкідливих чи протиправних дій. Немає абсолютної свободи слова. Вона може у параметрах досягнення балансу між приватними та публічними інтересами бути законодавчо обмеженою.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Особливості свободи слова в умовах воєнного стану в Україні

Президент Володимир Зеленський підписав указ №64/2022, в якому йдеться про запровадження воєнного стану в Україні. Цей документ був схвалений 300 голосами народних депутатів.

За інформацією, зазначеною в указі, військовий стан введений з 5:30 24 лютого 2022 року. Це рішення було прийняте у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації стосовно України, а також на основі пропозиції Ради національної безпеки та оборони, яка відповідає українському законодавству.

Відповідно, військове командування спільно з Міністерством внутрішніх справ України, іншими державними органами, які здійснюють діяльність у сфері місцевого самоврядування та виконавчою владою, повинно забезпечувати передбачені Законом «Про правовий режим воєнного стану» заходи та повноваження, які необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки громадян та держави.

У зв'язку із запровадженням воєнного стану будуть тимчасово обмежені конституційні права та свободи людини, які прописані у статтях 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Також буде запроваджено тимчасові обмеження прав та законних інтересів юридичних осіб.

Коли журналісти опиняються в умовах воєнного стану, їхня робота стає ще більш відповідальною та важкою. Вони мають необхідність у опрацюванні небезпечної інформації, яка може завдати їм шкоди, а також змушені працювати в умовах стресу та психологічного тиску. Для журналістів знову виникли нові виклики через загострення воєнних дій в Україні. Але з іншого боку, вони повинні нести відповідальність за інформування суспільства про події, що відбуваються. Це необхідно для того, щоб не наражати на небезпеку людей,

запобігати поширенню дезінформації і не завдавати шкоди національній безпеці. На даний момент, питання про дотримання етичних норм у журналістській діяльності набуває особливого значення. У прагненні максимальної збалансованості та неупередженості журналісти повинні надавати інформацію відповідно до різних поглядів, не нав'язуючи читачеві свою думку. Це завдання є дуже важким, особливо в умовах війни. Журналістика, як вид діяльності, зазнала сильної зміни у зв'язку з війною в Україні. Це спричинило перегляд основних принципів роботи журналіста та медіа.

Конфлікти військового характеру це не лише бойові дії, а й поле інформаційної війни. З метою маніпулювання громадською думкою, пропагандисти використовують різні способи: створюють хибну інформацію, поширюють фейкові новини та дезінформацію. Надзвичайно важливим для сучасних журналістів є перевірка фактів та встановлення їх відповідності до об'єктивної реальності. Медійники зараз є одними з головних учасників інформаційної війни, яка на даний момент є другою за важливістю після прямих ліній зіткнення. Наразі ведеться інформаційна війна між Україною та Російською Федерацією, метою якої є захоплення «розуму» не лише у своєї аудиторії, а й у закордонних партнерів.

Інститут національно-стратегічних досліджень та деякі західні експерти та вчені виділяють сім складових елементів інформаційних воєн: стратегія та тактика нейтралізації органів управління противника (командна війна); розвідувальна війна; електронна війна; психологічна війна; комп'ютерна війна; інформаційна війна у економічній сфері; інформаційний тероризм.

З цього випливає, що інформаційна війна ведеться в іншій «некровопролитній» площині. Основне завдання інформаційної війни між державами – здійснення безпосереднього негативного руйнівного впливу на політичну могутність держави шляхом ослаблення реальних та потенційних можливостей щодо забезпечення власної безпеки, створення труднощів у внутрішньому розвитку та проведенні активної зовнішньої діяльності [4, с. 74].

Війна – це не просто трагедія для людства, а й випробування для професіоналів, які хочуть донести до суспільства достовірну та неупереджену інформацію. Працюючи біля воєнних дій існує низка ризиків і небезпек, яких немає у мирний час. Журналісти, які працюють у зоні воєнних дій, постійно перебувають у небезпеці фізичного насильства: вони наражаються на обстріли, напади та затримання. На основі специфіки їх діяльності, необхідні додаткові заходи безпеки та підтримки.

Журналістська діяльність на війні в Україні є дуже небезпечною роботою. З погляду міжнародного гуманітарного права, російські військові не виконують вимог Женевських конвенцій. Вони нехтують такими позначками як «Преса», «ТВ» та «Медіа», які є їхніми мішенями. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну загинуло близько ста медійників [49].

Через те, що війна є жорстокою реальністю, журналісти змушені спостерігати за стражданнями людей та знущаннями над ними на окупованих територіях. Журналіст у цьому контексті повинен доносити інформацію про конфлікт на весь світ, розкриваючи при цьому жахи страждань людей та допомагаючи досягти бажаного миру.

Парламент Європейського Союзу підтримує ініціативи, спрямовані на регулювання цифрових платформ та зміцнення можливостей Євросоюзу у боротьбі з дезінформацією та кіберзагрозами. 1 березня 2022 року на позачерговій сесії Європарламенту було ухвалено резолюцію, яка засуджує інформаційну війну, яку веде Росія щодо ЄС. У ній йдеться про те, що дезінформація використовується урядом РФ, ЗМІ та довіреними особами «з метою розколу з принизливим змістом та загрозливими наративами» щодо ЄС. Інформаційні агенства Russia Today і Sputnik, були змушені зупинити свою діяльність в Європі. Також Парламент ЄС звернувся до Гугл та Ютуб з проханням видалити російські облікові записи, які пропагують війну. Ухвалена резолюція закликає до застосування режиму кіберсанкцій Євросоюзу проти осіб, організацій та органів, відповідальних або причетних до різних кібератак, спрямованих на Україну.

9 березня 2022 року на пленарному засіданні Парламенту було ухвалено рішення про створення європейського центру боротьби з загрозами та посилення заходів, спрямованих на боротьбу з дезінформацією в інтернеті [90].

Починаючи з того моменту, як розпочалася активна фаза російського вторгнення на територію України, європейські уряди не вжили жодних заходів для регулювання роботи соціальних мереж чи телеканалів, які були задіяні у відповідь на війну в Україні. Крім цього, Євросоюзом було прийнято пакет санкцій стосовно медіа, що висвітлює діяльність Кремля. Так, наприклад, Естонія та Латвія внесли зміни до чинних законів про медіа-діяльність. Литва посилила контроль за мовленням та соціальними мережами, а Молдова розширила свої повноваження щодо моніторингу висвітлення воєнних дій у засобах масової інформації. Щоб запобігти поширенню дезінформації, деякі держави звернулися до своїх регуляторів із проханням заборонити чи заблокувати доступ до трансляцій російського контенту. З правових підстав для наведених вище змін можна відзначити такі: забезпечення моральних засад при наданні медіапослуг (Естонія), безпека громадян та їх добробут (Латвія), занепокоєння розпалюванням ненависті (Молдова) [91].

Через те, що Україна є країною з великим медіаринком, тут завжди існувала тенденція до його диверсифікації. Існуючі закони не перешкоджали діяльності приватних телеканалів, радіостанцій та Інтернет-медіа. По суті, це стало єдиним випадком, коли Рада національної безпеки та оборони (РНБО) прийняла рішення заблокувати три опозиційні телеканали у лютому 2021 року, оскільки вони становили загрозу для національної безпеки України. Медіаексперти зазначили, що в редакційній політиці деяких телеканалів є тиск з боку їх власників, а не з боку державного регулятора. Це означає те, що на різних новинних ресурсах порядок денний міг бути різним.

Аналізуючи війну Росії проти України, починаючи з 2014 року, вчені дійшли таких висновків: «спираючись на потужну багаторічну інформаційно-психологічну обробку своїх громадян та громадян України, активну кампанію в соціальних мережах, часткове скуповування українських ЗМІ (у тому числі

загальнонаціональних), використання стратегічного контенту (книги, телесеріали, фільми, псевдонаукові та наукові дослідження тощо) Росії на перших етапах агресії вдавалося суттєво дезорієнтувати населення України, грати на багаторічних деструктивних тематиках, зменшити підтримку громадянами дій керівництва держави в умовах неоголошеної війни» [33].

У той момент, коли розпочалася повномасштабна війна, Національна рада з телебачення та радіомовлення з посиланням на рішення РНБО оголосила, що всі загальнонаціональні інформаційні канали транслюватимуть цілодобовий телемарафон «Єдині новини». Для того, щоб виробляти контент, були залучені найкращі телеканали. Решті ж рекомендувала транслювати вже готовий продукт. Якщо взяти до уваги, що власники медіаресурсів мають вплив на редакційну політику, то рішення про єдину інформаційну політику в державі видавалося логічним.

Нині дослідження особливостей роботи засобів масової інформації в період воєнного стану не набули належного поширення серед українських вчених. Також, у період з 2014 року (з початку військової агресії Росії проти України) окремі дослідники та організації проводили аналіз роботи журналістів у нових умовах та розробляли так звані «дорожні карти», за якими журналісти мають слідувати під час висвітлення військових конфліктів. Зокрема, було проведено кілька досліджень, у яких розглядалася можливість використання адекватної термінології та нейтральної лексики у медіа-просторі. Влада зазначила, що використання емоційної лексики, яка використовується для опису ворожнечі та ненависті, а також негативних характеристик деяких суспільних груп, стає потужним та довготривалим фактором конфронтації, який загрожує національній безпеці. Після цього ГО «Інститут масової інформації» та ГО «Телекритика» спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні створили словники та експертні поради, а деякі ЗМІ вирішили дотримуватись офіційної термінології. Але, попри це, було запроваджено нормативне регулювання питання нейтральної термінології. Наприклад, у вигляді підзаконного акта, що

містить єдиний словник нейтральної термінології, який чітко корелює з відповідними статтями законів України та міжнародного права.

Вивчення іноземних медіааналітиків спрямоване на роль, яку мають відігравати медіа в період воєнного стану, чи можуть вони стати провідниками миру і які принципи роботи засобів масової інформації мають бути гарантовані державою [3].

На думку дослідника С. Штурхецького, журналісти можуть як сприяти припиненню воєнних дій (надаючи інформацію про факти насильства та гуманітарних катастроф, привертаючи увагу міжнародної спільноти), так і сприяти подальшій ескалації конфлікту. На жаль, у більшості випадків не існує чітких правил використання або будь-яких моральних обмежень щодо цього. Для того, щоб обманувати громадську думку та використовувати журналістів як «годувальників» інформацією, їм можуть надавати інформацію з метою отримання розвідувальних даних та наведення паніки у суспільстві. У цьому випадку життя журналіста стає розмінною монетою: від простого викупу до показової кари з метою терору [74].

Основна місія медіа, яка покладається на них, є гуманітарна. Представники засобів масової інформації мають можливість надавати гуманітарним організаціям потрібну інформацію за допомогою налагодження контактів з одержувачами допомоги, під час проведення інтерв'ю та журналістських розслідувань. Незалежно від того, де здійснюється доставка гуманітарної допомоги в Україні, місцеві журналісти мають стежити за процесом та взаємодіяти з людьми, які займаються доставкою. Також вони повинні повідомляти про події, що відбулися через місцеві ЗМІ. У результаті передбачається інформування широких мас населення і гуманітарних організацій про те, як здійснювалася допомога, які проблеми були вирішені або потребують вирішення. Також висвітлюватимуться способи їх вирішення або механізми, які необхідно вдосконалити [3, с.77].

Проведене професором А. Лавлейсом з університету Огайо дослідження, в якому він порівнює роботу ЗМІ за часів Другої світової війни і теперішній час, у

контексті російсько-українського конфлікту. Основними для нашого контексту є такі аспекти:

– політикам та військовим, які беруть участь у військових діях, слід навчитися приймати непопулярні серед населення рішення, коли вони необхідні, наприклад, це стосується кадрових питань. До того ж, варто протистояти спробам журналістів передбачати події та публікувати всі рішення ще до їхнього прийняття. Під час військових дій можливо, що це завдасть шкоди;

– вважається, цензура буде неефективною. Нацистський уряд Німеччини намагався зупинити мовлення BBC під час Другої світової війни, але ця спроба не мала успіху. Цензура в Інтернеті є неефективною, про що говорять неодноразові невдалі спроби Росії заблокувати західні соціальні мережі;

– у журналістів має бути акредитація та інструкція щодо того, яку інформацію вони можуть поширювати та яка інформація є шкідливою;

– не варто залишати поза увагою критику. Під час Другої світової війни думки опозиції у Сполучених Штатах не були обмежені. Така політика повинна буде продовжена і в майбутніх військових конфліктах. Військові повинні бути представлені у медіа, бо люди хочуть почути правду саме від них. У той же час негативні новини не завжди є шкідливими для зв'язків із громадськістю. Військові керівники в період Другої світової війни побоювалися, що якби преса була налаштована надто оптимістично, то в американців могло б виникнути враження, що війна вже закінчилася і вони втратили інтерес до неї. Присутність негативних новин може перешкодити сприйняттю перемоги, як факту, який має місце у тривалих конфліктах;

– військові повинні сприяти доступу до рядових солдатів, а також заохочувати журналістів для висвітлення їхньої діяльності, такі історії піймають бойовий дух [89].

Серед усіх сфер, які найбільш схильні до цензури та регулювання у західних дослідженнях, особлива увага приділяється Інтернет-ЗМІ та соціальним мережам. Через використання таких соціальних мереж як «Твіттер», «Інстаграм», «Реббіт», «Телеграм», «ТікТок» українці публікують фотографії,

відео та особисті історії. Внаслідок цього з'являється особа війни, яка не містить у собі евфемізмів та маніпуляцій з термінами, які використовуються експертами в академічному стилі, а також вибіркості наративів, що створюються медіаорганізаціями. Як приклад, можна навести діяльність молодого дівчини, яка веде щоденник у ТікТок, перебуваючи в окупованому Чернігові під обстрілом російських військ. Інша мешканка Маріуполя веде онлайн-щоденник, який доступний на Ютубі, у режимі реального часу. У нашому сприйнятті є постійна присутність бомбардувань. Ми чуємо історії про щоденні випробування, такі як добування води зі снігу або виживання після руйнування квартири, спричинене артилерійським снарядом. Проте соціальні медіа можуть стати джерелом дезінформації. Ситуація, коли користувачі соціальних мереж опинилися в епіцентрі перехресного вогню, змушує їх самостійно приймати рішення, кому можна вірити. З цієї причини деякі дослідники вважають, що людство знаходиться в «епосі дезінформації» або «світі постправди», але має вже вроджену здатність до виявлення обману [83].

Наукові дослідження закордоном показують, що журналісти повинні розуміти, яку велику роль відіграє журналістика в конфліктній ситуації. Недостатньо просто об'єктивно оцінювати факти та висловлювати свої переконання у конфліктній ситуації. Це може призвести до ескалації насильства на стадії розвитку конфлікту. Необхідно знати більше про причини виникнення конфліктів та їх розвиток. Журналісти мають розуміти, де шукати причини виникнення конфліктної ситуації та як її вирішувати. Журналісти повинні висвітлювати факти в ширшому контексті, коли окремі випадки є частиною більш широкого цілого, а окремі люди – це частини складної матриці, що постійно змінюється [29].

У західних дослідженнях йдеться про те, що ЗМІ мають відігравати роль фактора, що об'єднує, у період воєнних дій. Відповідно до теорії демократичного суспільства, навіть у період воєнних дій медіа мають давати можливість громадянам самостійно оцінювати війну та її наслідки [85]. Журналіст не

повинен бути провідником у світ, він має виконувати роль нейтрального посередника, вважають експерти.

На думку науковця Крістіана Ейлідера, ЗМІ повинні дотримуватись тих принципів, які були прийняті у мирний час. Не потрібно вводити жодних додаткових обмежень для журналістів у період військового стану. Як вважає він, головною метою ЗМІ у воєнний час є те, щоб подати та оприлюднити всі точки зору. В умовах війни ця проста вимога є справжньою проблемою [84].

Медіааналітики виділяють три можливі наслідки діяльності ЗМІ під час воєнного стану: 1) медіа можуть сприяти прискоренню політичних рішень через одночасне висвітлення проблеми на багатьох ресурсах; 2) медіа можуть ускладнювати досягнення політичних цілей через занадто емоційне висвітлення новин або розкриття воєнних операцій; 3) діяльність медіа може впливати на політичний порядок денний [84]. Медіаексперти повинні виробити єдиний стандарт для висвітлення подій та історій у період воєнного стану у засобах масової інформації, при цьому державне регулювання має забезпечити закріплення цих принципів нормативно-правовим актом.

Внаслідок цього війна Росії проти України серйозно впливає на засоби масової інформації. Дедалі більше стає зрозуміло, що лише незалежна журналістика може допомогти дати точне уявлення про воєнні дії та знайти правду у пошуках істини. Як відомо, журналісти мають справу з великою кількістю ризиків. Вони мають бути готові до того, що їхній репортаж може бути підданий цензурі, тому вони повинні показувати сміливість і розповідати історії без прикрас. Водночас проводяться й кампанії дезінформації. Більшість користувачів інтернету в Росії та інших країнах світу, завдяки використанню соціальних мереж, бачать лише спотворену картину того, що відбувається в Україні. З цього випливає, що медіа зобов'язані застосовувати всі можливі засоби та інструменти, які доступні в цифрову епоху для створення новин. За допомогою цього можна буде підвищити залученість суспільства до контексту, а також розвинути емпатію та сприяти поглибленню розуміння того, що відбувається. У цьому процесі вчені, які вивчають медіа, також відіграють важливу роль. Вони

можуть робити висновки про військові дії та їх наслідки для ЗМІ, спираючись на результати російського вторгнення у вигляді досліджень.

У період воєнного часу засоби масової інформації повинні мати чітку регламентацію використання загальної термінології, а також висвітлення військових операцій. Це стосується назв та розміщення об'єктів, відео та фотозйомки. Водночас, державне регулювання не повинно допускати обмеження доступу громадян до інформації та поширення думок.

2.2. Особливості діяльності медіа в умовах воєнного стану.

Сьогодні медіаіндустрія в умовах воєнного часу відіграє все більш важливу роль, оскільки вона сприяє формуванню громадської думки, дає інформацію про війну та ворога. Нові можливості для маніпулювання інформацією та психологічного впливу на населення створюються у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. В Україні, яка перебуває у стані війни, постає питання щодо забезпечення інформаційної безпеки та контролю поширення інформації.

Через воєнні дії медіа мають переглянути своє ставлення до абсолютного права на інформацію. Війна стала причиною зміни сучасного інформаційного ландшафту, що відбуваються у період інформаційних технологій. Дедалі більше використовуються гібридні методи конфліктів, інформаційна війна.

Методи гібридної війни різноманітні і включають використання військових, політичних технологій, інформаційних ресурсів для вирішення різних питань (економічних, соціальних).

Ці методи охоплюють широкий спектр дій. Вони можуть використовуватися для здійснення різних дій, починаючи від кібератак та дезінформації та закінчуючи психологічним тиском на суспільство. Ключова роль медіа в даному контексті є особливо важливою, оскільки вони є основним інструментом впливу та інформаційного протистояння.

Завдяки засобам масової інформації є змога спостерігати боротьбу за перевагу в інформаційному просторі. Аналіз гібридної війни дозволяє краще зрозуміти і передбачити дії сторін в інформаційному полі.

Дотримання цих процесів є ключовим для розробки стратегії забезпечення національної безпеки та захисту інформаційних систем. У формуванні громадської думки та сприйнятті війни важливу роль відіграють засоби масової інформації. В умовах воєнного конфлікту їх здатність впливати на масову свідомість стає особливо важливою.

В умовах кризи медіа відіграють важливу роль як посередник між владою та суспільством, що робить їх роль ще більш значущою. При цьому вони не тільки інформують суспільство про те, що відбувається на передовій, а й впливають безпосередньо на емоційний стан та менталітет суспільства.

Але медіа найчастіше зазнають маніпуляцій з боку владних структур чи воюючих сторін. У разі виникнення розбіжностей в інформаційних повідомленнях це може створити напруженість серед громадськості та спровокувати паніку.

До того ж, засоби масової інформації можуть виконувати функцію контролю за діями влади у воєнний час та повідомляти про порушення прав людини та принципи міжнародного гуманітарного права. Існує необхідність дотримання етики журналістики в умовах воєнних дій, забезпечення достовірної та точної інформації, яка не буде спотворена.

Таким чином, медіа в умовах війни можуть виступати як дві різні сили: з одного боку, вони можуть використовуватися як інструмент для поширення маніпулятивної інформації, а з іншого – це важливий елемент демократичного суспільства, який виконує функцію контролю.

Діяльність у сфері медіа в Україні ґрунтується на засадах свободи вираження поглядів та переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості та доступності інформації, достовірності та повноти інформації, правомірності отримання, використання, розповсюдження, зберігання та захисту інформації, захищеності особи від втручання у її особисте та сімейне життя. Будь-які обмеження зазначених свобод,

у тому числі при прийнятті державними органами, органами місцевого самоврядування рішень, що забороняють або обмежують поширення будь-якого медіа на території України, рішень про зупинення, анулювання або відмову у видачі ліцензій, про відмову в реєстрації суб'єктів господарювання об'єкта у сфері медіа можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це необхідно в демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (неналежним) за поставленими цілями. Обмеження зазначених свобод може здійснюватися тільки в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації чи прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або для підтримання авторитету. При запровадженні обмежень у сфері медіа органи влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи керуються положеннями Європейської конвенції про захист прав людини як джерела права [60].

В умовах воєнного часу законодавче регулювання діяльності ЗМІ в Україні є досить складним та багатограним питанням.

Для того, щоб запобігти поширенню дезінформації та паніки, а також для захисту національної безпеки, можуть бути ухвалені законодавчі обмеження на діяльність ЗМІ у період воєнних дій. Ці обмеження можуть включати заборону розповсюдження інформації, що стосується оборони, яка є державною таємницею, та здійснення ворожої пропаганди, яка може спричинити дестабілізацію в державі.

Проте необхідно дотримуватись балансу між цими обмеженнями та правом на свободу слова та доступу до інформації, які є однією з основних умов демократії.

Слід зазначити, що у моніторингу дотримання прав та свобод у сфері медіа важливу роль відіграють міжнародні спостерігачі та громадськість.

Сфера медіа знаходиться під управлінням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення, що є незалежною колегіальною

державною структурою, яка діє на основі Конституції України, Закону України «Про телебачення» та інших законів країни. У процесі розробки законопроекту про медіа були певні сумніви щодо журналістів, і планована модернізація Національної ради сприймалася як спроба утиску свободи слова. Від надмірних обмежень слід утримуватись, оскільки вони можуть призвести до цензури та утиску конституційних прав громадян. Відповідно до вимог міжнародного права, державне регулювання медіа має базуватись на засадах прозорості та справедливості. Також воно має враховувати міжнародні стандарти свободи слова та дотримання прав людини. На війні необхідні спеціальні засоби для здійснення державного контролю за медіа-діяльністю в умовах воєнного часу.

Відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», стаття 8 передбачає можливість втручання в діяльність медіа та обмеження поширення інформації, яка не відповідає певним стандартам. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» наголошує на обмеженні свободи слова, визначені у статті 34 Конституції України. Вони спрямовані на поширення інформації про збройні сили та засоби захисту держави. Головнокомандувач збройних сил України видав оперативний наказ №73, який набрав чинності 3 березня 2022 року. Він визначає взаємодію між Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану, містить перелік інформації, яка не повинна бути оприлюднена [58].

У забезпеченні дотримання принципів журналістської етики та об'єктивності інформації важливу роль відіграють незалежні механізми контролю, такі як незалежні журналістські асоціації та органи медіа саморегулювання.

Отже, вимоги до обмеження діяльності медіа у період воєнних дій повинні бути чітко сформульовані та обґрунтовані у законодавстві. У період воєнних дій законодавчі обмеження мають бути тимчасовими, вони повинні охоплювати лише ті дії, які необхідні для забезпечення безпеки держави та захисту прав громадян.

2.3. Етичні аспекти роботи журналіста в умовах воєнного стану

Ситуація в Україні у зв'язку з початком повномасштабного російського вторгнення викликала кардинальні зміни у медіапросторі та медіапроцесах нашої держави. Через те, що Україна опинилася в умовах воєнного стану [35], змінилася ситуація для поширення інформації. Документи, що регулюють діяльність українських медіа та поширювачі інформації під час бойових дій, було прийнято у перші тижні війни [2]. Але ці документи не були спрямовані на забезпечення дотримання моральних норм у роботі журналістів в умовах воєнного стану в Україні. Це все перебуває в особистій сфері діяльності журналіста та засобів масової інформації загалом.

Робота журналіста повинна відповідати стандартам журналістської діяльності. Нині в українському медіапросторі існує багато дискусій щодо стандартизації, яка має безліч визначень та тлумачень. У цьому дослідженні ми керуємося думкою українського вченого Миколи Тимошика та спираємось на його рекомендації щодо визначення професії журналіста.

Стандарти журналістики – це комплексний набір принципів, правил та рекомендацій, які адресовані професіоналам у галузі ЗМІ, а також їхнім колегам, які працюють у цій сфері, у таких документах як кодекси (правила), інструкції, поради, рекомендації, інші нормативні чи етичні документи [18].

Вчений проаналізував та об'єднав низку документів, що належать до стандартів журналістської діяльності, за допомогою двох критеріїв: типології (декларації, кодекси, канони, принципи, закони) та юрисдикції (національні, корпоративні, редакційні документи) [18].

Разом із правилами журналістики, що регулюються в рамках воєнного стану, необхідно враховувати й принципи інформаційної політики. Вони мають великий вплив на формування етичних засад журналістської діяльності.

Сьогодні у науковому дискурсі про засади інформаційної політики українські вчені визначають їх таким чином [17]:

– Найважливіші аспекти, які стосуються системи та об'єктивного подання інформації.

– Збереження балансу між інтересами, спрямованими на забезпечення свободи слова та прав людини, суспільства та держави, їхньої взаємної відповідальності.

– Забезпечення дотримання прав та законних інтересів щодо обробки персональних даних, а також їх захисту;

– Контроль та вибірковість розповсюдження «чутливої» інформації є одним із ключових факторів для її ефективного поширення.

– Захисту національних інтересів у сфері інформаційної безпеки.

– Забезпечення узгодженості та координації дій органів державного управління та регулювання в інформаційній сфері, а також їх здатність до ефективного використання інформаційних технологій.

– Забезпечення захисту та охорони інформації, у тому числі запобігання закону розголошення інформації з обмеженим доступом, слід дотримуватись вимог державної та воєнної таємниці.

– Необхідно дотримуватися принципу недопущення зловживання свободою медіа, спрямованої на утиск прав і свобод людини.

Однак через формальну декларованість стандартів, принципів інформаційної політики, не чіткого прописування етичних норм, відсутність реальних механізмів притягнення до відповідальності окремих журналістів або цілих редакційних колективів «Кодекс етики українського журналіста», що діє в Україні, неодноразово піддавався критиці і з боку практиків журналістики, і зі сторони громадських інституцій.

В Україні тему етичних норм діяльності журналіста ґрунтовно досліджували О. Кузнєцова «Журналістська етика та етикет» [9], Я. Ширченко «Журналістська етика: проблеми та концепції (світовий та вітчизняний досвід)» [22], Г. Миролубенко «Інформаційна етика у просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-моральний аналіз)» [10], Н. Стебліна «Етика у сфері соціальних комунікацій: професійні стандарти в журналістиці, рекламі та PR» та ін. У роботах вчених основний фокус дослідження акцентований на моральних нормах та професійних засадах роботи журналіста.

Науковець О. Кузнєцова досліджує українську моральну систему всередині професії. Основним у її працях є прагнення гуманізму, як невід'ємної частини етичних процесів. Під час розгляду питання, дослідниця С. Криворучко керується принципами професійної етики журналіста у сучасному контексті розвитку демократії в Україні. Її робота щодо узагальнення підходів до журналістської етики у професійній діяльності стала однією з перших, здійснених на території незалежної України. Як вона висловилася, важливість професійного підходу до етики полягає в усвідомленні того, що журналістика в період переходу до демократичних цінностей сприяє формуванню культури суспільства та впливає на моральні риси громадян [8].

На думку науковця О. Маруховського, «основними етичними засадами професійної діяльності журналіста мають бути: високий професіоналізм та об'єктивність, освіченість та глибина інтелекту, чесність та порядність, законність та неупередженість, соціальна відповідальність, патріотизм та повага до незалежності України та її територіальної цілісності» [44]. Це твердження є основним у формуванні етичних норм роботи журналіста загалом та у контексті правового режиму воєнного стану зокрема.

Необхідно розглянути відповідальність за порушення стандартів у сфері інтернет-безпеки. Звертаючись до цієї теми, автори статті Х. Мураль та Х. Білограць зазначили, що в Україні відсутнє законодавче закріплення правового статусу Інтернет-ЗМІ, внаслідок чого відповідальність за їхню діяльність на ринку інформації значно нижча порівняно з традиційними медіа. Така ситуація мала всі підстави для перетворення мережі Інтернет на місце, де накопичується велика кількість інформації. Нині ситуація виправилася завдяки ухваленню нового Закону «Про медіа», який набрав чинності з 31 березня 2023 року. Проте він також не передбачає обов'язкового проведення реєстрації в галузі онлайн-медіа [48].

При розгляді цього питання дослідниця Г. Сафронова зазначає: «Рівень дотримання етичних стандартів журналістами, маніпулювання громадською

думкою та пропаганда цінностей відповідають лише інтересам окремих груп, а не всім людям» [15, с. 332-334].

Автор дисертації «Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми та тенденції» Б. Синчак розглянув деякі проблеми, які стосуються медіабізнесу: це проблеми перевірки фактів, виправлення хибної інформації та антропоцентризму в журналістиці. Також він порушив питання свободи вибору та дій у галузі медіаіндустрії, а також забезпечення інформаційної грамотності населення. Етичні норми журналіста у цьому контексті автор пов'язує з питаннями журналістської відповідальності. Автор у своєму дослідженні об'єднав основні міжнародні та українські нормативно-правові документи з журналістської етики, які нині використовуються у роботі медіа [15].

Дані документи та рекомендації містять сукупність професійних стандартів, які є основними для здійснення журналістської діяльності і є теоретичною основою для вивчення того, як журналісти повинні дотримуватися своїх професійних обов'язків.

Ці стандарти є переважно рекомендаційним, але водночас вони мають нормативно-правову базу, яка регулює діяльність журналістів та медіа. Серед них Конституція України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про медіа» та Кримінальний кодекс України. У цих документах містяться правила, які стосуються діяльності журналістів та ЗМК в Україні. Вони регулюють діяльність журналістів у контексті етичних норм, а також висвітлення інформації в цілому.

Для журналіста, який дотримується етичних норм, важливими є такі аспекти роботи як: перевірка достовірності інформації, облік психологічних факторів впливу на споживачів, а також формування громадської думки. Важливим є проведення фактчекінгу та підтвердження даних. Показово, що це стало особливо важливим із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та веденням активної гібридної інформаційної війни та пропаганди.

Фактчекінг зародився у 2007 році, коли було створено сайт PolitiFact (<http://www.politifact.com/>), який перевіряє достовірність інформації, що надається політиками в Сполучених Штатах [19]. З урахуванням аналізу тенденцій сучасного фактчекінгу, група дослідників у рамках проекту «Безбрехні» склала словники термінів, які стосуються даного поняття та розмістила сучасне тлумачення понять медіаграмотності.

Фактчекінг (від англ. Fact – факт, check – перевірка) – це один із напрямів журналістських розслідувань, який займається перевіркою та виявленням достовірних відомостей у публічних заявах (політичних лідерів, експертів, державних діячів, лідерів думок) та викриттям брехні, маніпуляцій, пропаганди, дезінформації. На відміну від класичної розслідувальної журналістики, для перевірки інформації у фактчекінгу використовуються дані лише з відкритих офіційних визнаних джерел; експертна думка може бути використана як додатковий або другорядний елемент доказу; інсайдерські дані, чи ті, на які може впливати людський чинник, як аргументи у фактчекінгу не використовуються [19].

В даний час в інформаційному суспільстві методологія фактчекінгу стала широко використовуватися. Вона допомагає перевіряти достовірність фотографій та відеоматеріалів. Перевірка виконання обіцянок – це окремий напрямок фактчекінгу. Сьогодні для здійснення перевірки інформації, що використовується у фактчекінгу, використовуються різні спеціалізовані програми, а також спеціальний софт [19].

Журналіст, який спеціалізується на перевірці та виявленні сумнівної інформації, повинен мати високий рівень медійної грамотності, вміти розрізняти ознаки неправдивої інформації, знати джерела (медіа), які займаються поширенням фейків, і постійно стежити за офіційними джерелами, які надають достовірну інформацію. Цифрові дані доступні для перевірки через офіційні джерела, а також через сайти агрегаторів структурованих фактичних даних. Найбільш важливою є проблема із фотографіями та відео матеріалами, для вирішення якої використовуються спеціальні програмні продукти TinEye.com,

Izitr. Офіційний сайт Гугл або його аналоги можуть надати інформацію про фотографію, а також вказати дату та місце її створення [21].

Основними критеріями, що дозволяють оцінити достовірність інформації, є наявність підтверджень у кількох незалежних джерелах, відсутність протиріч між окремими фрагментами. Завдяки К. Блеку, експерту Лондонського бюро розслідувальної журналістики, можна знайти перелік ознак, що вказують на те, що інформація є достовірною [26].

- Особистість самого автора, його попередні роботи та взаємодія з експертами у галузі ЗМІ

- Відсутність цитат із Вікіпедії.

- Наведені відомості є офіційними та взяті з відкритих джерел.

- Встановлення достовірності фотографій, таких як дата та погода.

- Цитати не мають бути вирвані із контексту.

- Розмежування достовірної інформації та думок авторів статей чи коментарів (інтерв'юерів).

- Для того, щоб знайти першоджерело, слід використовувати цитати.

- Виконання експертної оцінки.

- Перевірка інформації, що міститься у архівах.

- Уважне ставлення до деталей.

Під час воєнного стану питання доказу даних стає дуже важливим. Медіа показують позитивну динаміку у донесенні достовірної інформації. Причиною цього є збільшення моніторингових груп. Однак, можна відзначити, що останнім часом спостерігається тенденція до поширення фейків та інформації, яка не має нічого спільного із загальноприйнятими нормами моралі.

Тому важливо розуміти, що недостатній рівень фактчекінгу та медіаграмотності може призвести до значних порушень кодексу журналістської етики. Важливо дотримуватися цих аспектів для уникнення поширення дезінформації, особливо в такий складний період.

Російська агресія справила величезний вплив не лише на медіапростір країни, а й на медіапроцес. Журналістам, редакторам та видавцям доводиться

стикатися з моральними проблемами при збиранні, розповсюдженні та публікації інформації, яка має велику суспільну вагу, але водночас може завдавати шкоди окремим людям, які стали жертвами військових злочинів та інформаційної безпеки держави загалом.

В умовах воєнного стану важливо враховувати етичні аспекти роботи журналіста, а також принципи інформаційної політики, які визначаються системністю та об'єктивністю подання інформації, балансом інтересів, захистом прав та персональних даних, контрольованістю поширення «чутливої» інформації, захистом національних інтересів та іншими принципами.

Для того, щоб якісно виконувати свою роботу, необхідно дотримання журналістських стандартів та етики в період воєнних дій. Виконання основної місії журналістики – служіння суспільству через поширення правди – безпосередньо залежить від дотримання професійних стандартів та моральних принципів. Використовуючи теорію герменевтики, науковець В. Владимиров сформулював суть журналістики: «Місією журналістики є інформаційне забезпечення досягнення масового розуміння», також він стверджував про два види діяльності журналістів: інформувати та забезпечувати розуміння інформації [1, с. 76]. Відповідно до поглядів В. Владимирова, місія журналістики полягає в тому, щоб забезпечити кожному члену товариства не лише право на інформацію, а й свободу вибору дій, які мають забезпечувати отримання достовірної інформації, а також здатність до її використання з метою здобуття знань. Журналістська етика та дотримання професійних стандартів є основою для того, щоб журналістика виконувала свої завдання та виконувала свою місію в умовах воєнного часу.

Етичні норми та професійні стандарти журналістики нерозривно взаємопов'язані. Український журналіст А. Куликов чітко зауважив: «Суть професійних стандартів – правдива і вчасна інформація. Наша аудиторія потребує саме правдивої і вчасної інформації. Інакше ми виявляємо неповагу до тих, хто залежить від нашої роботи. Правдива і вчасна інформація рятує життя. Брехня і поспіх або, навпаки, затримка повідомлення загрожують життю» [89, с. 3]. Якщо

ми не будемо шанобливо ставитись до тих, хто безпосередньо залежить від нашої роботи, це може призвести до негативних наслідків. Своєчасна та правдива інформація може врятувати життя. Шкода від брехні та поспіху у поєднанні із затримкою повідомлення може призвести до смерті. Професійна діяльність журналіста вимагає дотримання Кодексу етики українського журналіста, який є основним документом, який визначає основні моральні орієнтири, яких журналіст повинен дотримуватись при виконанні своїх професійних обов'язків [39]. Як відомо, у Кодексі міститься лише дев'ять статей. Вони ґрунтуються на основних цінностях та свободах людини, які викладені у Загальній декларації прав людини, Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинних українських законах.

Перебуваючи в умовах воєнного стану, дотримання першої статті Кодексу професійної етики українського журналіста про свободу вираження думок та висловлювань журналістів може створити деякі проблеми у сфері моралі. Це може бути пов'язано з положеннями Закону України «Про правову систему військового стану», в якому йдеться про тимчасове, обумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням періоду дії цих обмежень. Обмеження можуть стосуватися і свободи слова. Зазначені обмеження стосуються ризику для цивільних та військових осіб, які можуть бути порушені у разі оприлюднення інформації. І все ж таки варто пам'ятати про те, що передавати інформацію можна тільки в тому випадку, коли окупаційні війська руйнують важливі об'єкти цивільної інфраструктури – дитячі садки та лікарні, школи та телевежі, пологові будинки тощо. Така інформація може бути важливим доказом злочинів Росії щодо України. Такі інформаційні повідомлення необхідні для проведення судового розгляду над Російською Федерацією в Гаазькому міжнародному кримінальному суді [14, с. 9].

Використання журналістами мови ворожнечі також є неприпустимим, оскільки воно часто використовується як засіб комунікації під час воєнних дій і

може посилюватися в період їх загострення. Мовою ворожнечі можна почути такі висловлювання як дискримінація та некоректні висловлювання стосовно окремих груп чи спільнот, а також окремих осіб та їхніх представників. У журналістиці використовується стилістично забарвлена та виразна лексика, яка допомагає читачеві краще зрозуміти текст та підвищити його вплив на читача. Найбільш поширеними способами вираження оціночних суджень у журналістів є використання різних стилістичних прийомів, які не вимагають доказів чи спростування їхньої правдивості. Зазвичай такі слова та висловлювання вживаються в публіцистичних жанрах журналістики, коли журналісти можуть вживати слова з негативним або позитивним відтінком, щоб висловити думку чи ставлення до тих чи інших заяв, подій, явищ тощо. У той час як в інформаційних жанрах має переважати нейтральна лексика, а факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені один від одного. Найчастіше для вираження «російсько-окупаційні сили», «російські загарбники», «військові країни агресора» використовуються стилістично забарвлені синоніми. Їхнє використання не стосується національної належності людей, які використовують ці слова в журналістському матеріалі, це стосується групи, яка ворожа українцям, сповідує російсько-фашистську ідеологію та діє відповідно до цієї ідеології. Вчені з України та інших країн, використовуючи термін «рашизм» як скорочену назву російського фашизму, стали широко використовувати його у своїх дослідженнях. Комісія, яка опікується питаннями журналістської етики, не знайшла порушень у використанні термінів «рашизм» та «решизм» щодо російських окупантів та інших осіб, які дотримуються ідеології російського фашизму. Варто наголосити, що визнання російського режиму як фашистського є важливим для об'єднання всіх антивоєнних сил та припинення будь-яких контактів з державою-агресором. Також, Комісія з журналістської етики висловлює своє несхвалення щодо використання ненормативної лексики у засобах масової інформації та на радіо [14, с. 15].

Журналіст, який проводить інтерв'ю з людьми, які пережили травму, повинен дотримуватись певних моральних норм у процесі бесіди. Першорядним

завданням при висвітленні травматичних подій є мінімізація можливих страждань, які можуть зазнавати учасники або їхні сім'ї, що вижили. При цьому необхідно виявляти повагу до їхніх почуттів та переживань, а також розуміти їх. Це означає те, що слід дотримуватись максимальної обережності у висловлюваннях стосовно цих людей. Лікар і клінічний психолог К. Беккер має багаторічний стаж у галузі психологічної допомоги людям з травмами, рекомендує пам'ятати репортерам про те, що після трагічної події люди потребують трьох речей: безпеки, передбачуваності та контролю. Також для того, щоб вести діалог з такими людьми, журналісти повинні забезпечити їм безпечний простір для розмови та гарантувати, що їхні слова будуть почуті. Це дозволить їм самостійно обирати, які факти викласти. Це означає відсутність тиску для отримання інформації під час інтерв'ю. Як К. Беккер, так і українські психологи, які працюють з людьми, які постраждали від різних ситуацій, рекомендують своїм колегам-журналістам вивчити основи психології та дізнатися, які можуть бути психологічні реакції на різні травматичні ситуації [65].

Існує низка етичних аспектів, яких необхідно дотримуватися під час роботи журналіста в умовах воєнного стану. Журналіст повинен поважати права людини, бути об'єктивним та точним в інформації, а також уникати поширення пропаганди та маніпуляцій.

З метою запобігання паніці та подальшого загострення ситуації, журналісти повинні бути обережними у поширенні інформації з високим ступенем чутливості.

Інформаційна безпека, яка є невід'ємною частиною захисту національних інтересів в інформаційній сфері, має бути забезпечена. Вона повинна включати заходи щодо запобігання витоку інформації з обмеженим доступом. Однак необхідно вживати заходів для запобігання зловживанню свободою ЗМІ, зокрема, шляхом створення правових обмежень та контролю за дотриманням законів та норм.

Отже, в умовах воєнного стану журналісти повинні проявляти максимальну обережність, відповідальність та дотримуватися правил безпеки у своїй професійній діяльності. Їм слід керуватися стандартами журналістики, які є загальноприйнятими в журналістському середовищі, а також враховувати принципи інформаційної політики та дотримуватись законодавства, яке регулює поширення інформації. Головною метою журналістики є забезпечення об'єктивності, точності та балансу інформації. Також необхідно забезпечити захист права і свободи людини у період воєнного стану. Окрему увагу слід звернути на перевірку достовірності інформації, а також фактчекінг як ключові елементи журналістської діяльності. Цей метод дозволяє проводити перевірку достовірності інформації, уникати поширення фейків та маніпуляцій, а також формує громадську думку на базі підтверджених фактів. У контексті гібридної інформаційної війни та пропаганди, які впливають на суспільство, це стає особливо актуальним.

2.4 Виклики для журналістської діяльності в умовах війни

Під час воєнного стану не менш важливою, ніж воєнні досягнення, є діяльність журналістів у галузі інформації. Протягом перших двох місяців повномасштабного вторгнення Росії в Україну в редакцій українських ЗМІ режим роботи був 24/7. Не викликає сумнівів, що для глядачів і читачів важлива своєчасна подача інформації без перерв. На думку суспільства, журналісти мають говорити лише правду, навіть якщо це шокуватиме публіку. Однак населення згодне з тим, що не слід показувати у медіа такі кадри, які можуть завдати шкоди аудиторії, проте світ повинен розуміти, що має справу з масовим знищенням та геноцидом. У зв'язку з повномасштабним наступом, українські читачі та глядачі стали пред'являти вищі вимоги до медіа. З одного боку, вони бажають отримувати інформацію, а з іншого – не бажають, щоб інформація була травмуючою або шоковою.

Журналісти стикаються з новими викликами, які потребують дотримання журналістських стандартів. Під час військових дій Росії журналісти приймали

рішення, чи публікувати фотографії тіл загиблих чи не робити цього, чи показувати полонених росіян, як писати про російські звірства, військові злочини і геноцид, а також про що вести діалог з постраждалими. Діяльність журналістів в умовах війни відрізняється від роботи у мирний час. Журналіст зобов'язаний проводити перевірки інформації, а також не допускати розповсюдження неправдивої інформації. При розгляді питання необхідно уникнути негативних наслідків, звертати особливу увагу на термінологію. Найбільш важливим є своєчасне оприлюднення інформації, при цьому необхідно бути неупередженим та подавати інформації з різних точок зору на проблему. Якщо розглядати етичну сторону питання, то важливо делікатно висвітлювати криваві події, враховувати сприйняття аудиторії, не називати загиблих та не використовувати як матеріал для фотографій чи відео жахливі кадри [38].

Існує необхідність відмовитися від своїх суб'єктивних суджень, емоцій, оцінок та дій щодо подій, що відбуваються. Сьогодні ситуація в українській журналістиці перебуває на етапі найбільшого розвитку, журналісти проходять перевірку на професіоналізм, оперативність та об'єктивність. В умовах бойових дій медіакорпорації змушені працювати в особливих умовах. Початок воєнних дій продемонстрував, як чітко та злагоджено працюють журналісти телебачення, які транслювали свої передачі в укриттях та підвалах. Воєнний щоденник було опубліковано на сайті редакції ELLE. У ньому розповідається про долі людей, які втекли від воєнних дій із Маріуполя, Чернігова, Славутича, Харкова, Бучі та Гостомеля. Від таких страшних історій кров у жилах закипає. За три місяці ними було опубліковано понад тисячу матеріалів. Порівняно з деякими західними журналістами, які ігнорують журналістські норми, українські журналісти зробили великий крок вперед і можуть уже давати поради західним партнерам. Вони також можуть критикувати деякі міжнародні медіа, не боячись бути обсміяними. Журналісти вважають, що для українських медіа є актуальним завдання щодо захисту свободи слова та збереження незалежності журналістики. Зараз медіа перебувають у стані кризи. Причиною цього є проблеми з фінансами та обмеженнями воєнного стану. Для України важливо, щоб ці обмеження

припинилися із закінченням воєнних дій, і вона могла б розвиватися як демократична держава.

Сьогодні, на жаль, для іноземних медіа існує перевага у доступі до місця події, що призводить до невдоволення та конфліктів. Для українських медіа-фахівців існує два варіанти: їх допустять до роботи на місці певної події наступного дня або взагалі не допускатимуть. Як приклад, можна навести те, що CNN отримує більше коментарів, ніж українські ЗМІ [37]. Ця ситуація потребує виправлення. На думку багатьох українських журналістів, комунікаційна стратегія має бути більш доброзичливою та сприятливою щодо українських журналістів. Тому що, як правило, іноземні кореспонденти не настільки перебувають у контексті подій, що відбуваються на місці, не говорячи про те, що можуть бути втягнуті в російську пропаганду. Іноземні журналісти мають можливість не довіряти і ставити під сумнів інформацію, яка є безперечною для українських ЗМІ. Наразі багато українських журналістів займаються збиранням інформації про російські воєнні злочини. Це геноцид міжнародного рівня, тому вони намагаються зробити так, щоб ці матеріали можна було застосувати до міжнародних судів. У процесі судового розгляду необхідно забезпечити, щоб усі докази були доведені та ніщо не могло бути знищено під час суду. У народі ходять чутки про створення окремого трибуналу у справах злочинів Росії в Україні.

Жителі Росії вважають, що українські журналісти зробили великий внесок у боротьбу зі збройним вторгненням і прирівнюють їх до «пропагандистів». Це чудово зрозуміло з інтерв'ю Володимира Золкіна, опублікованого на Ютубі з полоненими. Під час бесіди росіяни визнали, що були обмануті у низці питань, починаючи від мобілізації, денацифікації та демілітаризації. Не менш важливим є те, що медіа повинні говорити правду в умовах воєнних дій, адже кожне слово має велике значення, адже воно може вплинути на чиєсь життя. За допомогою журналістської діяльності стало достеменно зрозуміло, що Росія, як держава-агресор, намагалася підірвати духовне, культурне та фізичне виживання українського народу. Тому варто подбати про те, щоб зберегти життя та здоров'я

населення, адже воно багато в чому залежить і від іноземних партнерів. У ході бойових дій на фронті, журналісти часто зазнають поранень і гинуть.

В умовах воєнних вій змінилися правила для журналістської діяльності. Звичайно, в умовах воєнного часу існує об'єктивна необхідність обмеження свободи слова. Не розповідати про заплановані або відкладені операції, про військові частини, методику та тактику їх дій тощо. Журналіст повинен мати здатність донести достовірну інформацію про те, що відбувається (ракетний обстріл об'єктів, наступ, контрнаступ і т.д.), а також вміти використовувати фотографії так, щоб ворог не міг скористатися цією інформацією, оскільки вони можуть підказувати йому напрям в якому слід спрямувати ворожі ракети. На даний момент у країні гостро постає проблема нестачі воєнних кореспондентів.

Українські медіа не повідомляють про українські наступи, а також про контрнаступ чи відхід військ без офіційного підтвердження від військового керівництва, Офісу Президента чи обласних військових адміністрацій. Проте під час інформаційного затишшя населення починає шукати повідомлення в анонімних чи російських джерелах, що маскуються під українські. Це є основною загрозою поширення дезінформації, тому влада повинна більше взаємодіяти з медіа, щоб вона могла надавати достовірну інформацію, а читачі не використовували сумнівні чи ворожі джерела. Адже пропаганда Кремля працює дуже добре, особливо на внутрішнє російське середовище.

Для українських журналістів постало питання про висвітлення подій у моргах, чи варто показувати тіла загиблих захисників. Більшість висловилося за те, що так, оскільки це війна, яку необхідно висвітлювати максимально правдиво. Під час роботи на передовій необхідно дотримуватись усіх вимог військових Збройних сил України, не проявляти агресивності та емоційності у спілкуванні з ними. Сьогодні ми всі є учасниками одного фронту, тому нам треба об'єднатись. Після початку повномасштабного воєнного вторгнення українські журналісти зіткнулися із жорсткою цензурою у соціальних мережах. Тому що в них переважають правила, прийняті у мирний час. Військові дії накладають свій відбиток на діяльність журналістів, тому їх висловлювання можуть бути різкими

і шокуючими. Прикладом може бути ситуація, коли соціальна мережа Фейсбук відмовилася відновлювати публікацію Вахтанга Кіпіані про Маргариту Сімоньян, на яку, за його словами, чекає та ж участь, що й нацистських пропагандистів. І, відповідно, вона має бути засуджена та страчена. Фейсбук визнав це як «мова ворожнечі».

Отже, у складні моменти журналістське слово стає вагомим і допомагає людям приймати виважені рішення, які можуть зберегти їхнє життя та здоров'я. Якою б не була правда воєнного часу, важливо не замовчувати її і не вигадувати того, чого немає. Не слід змішувати бажане з дійсним. Через завищені очікування, що формуються ЗМІ, дезінформація або видача бажаного за дійсне може призвести до розчарування. У період воєнних дій, коли суспільство перебуває у стані кризи, важливо приймати проблеми та говорити про них. Це є ознакою журналістської відповідальності. Під час воєнних дій важливо, щоб суспільство та влада були єдиними у боротьбі із зовнішнім ворогом. Соціальна робота щодо захисту країни в умовах воєнного стану, реалізація вільної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки. І після закінчення війни Україна зможе підтвердити перемогу демократії над тоталітаризмом.

Висновки до розділу 2

Одним із основних прав людини, які забезпечують демократію, є свобода вираження поглядів. Тому її гарантії можна знайти як у Конституції, так і у міжнародному праві.

У той же час, свобода вираження думок не є абсолютним правом і може бути обмеженою, відповідно до вимог трискладового тесту. Ці обмеження мають бути прописані в законі, відповідати легітимним цілям та бути необхідними для демократичного суспільства.

Втручання у свободу вираження поглядів може бути реалізовано за допомогою так званих «надзвичайних режимів», які дають можливість державам

ухилитися від виконання своїх зобов'язань за міжнародними актами, пов'язаними з правами людини.

При аналізі практики Європейського суду з прав людини було встановлено, що навіть якщо є підстави для дерогації та її офіційне оголошення не є обов'язковою умовою для автоматичного схвалення втручання у свободу вираження поглядів. На думку Суду, такі гострі соціальні явища, як заколот, повстання чи спроба військового перевороту потребують ретельнішого національного діалогу, який неможливий без участі засобів масової інформації та свободи преси.

Президент видав указ, згідно з яким в Україні запроваджено режим воєнного стану. Це дозволяє обмежити діяльність засобів масової інформації. Таке обмеження здійснюється за кількома напрямками. Такі заходи включають, позбавлення акредитації зарубіжних журналістів, які порушують правила висвітлення інформації, що стосується воєнних дій; заборона діяльності для засобів масової інформації, що пов'язані з агресором; встановлення єдиного формату мовлення для всіх ЗМІ, які висвітлюють воєнні дії.

В умовах воєнного стану журналісти повинні проявляти максимальну обережність, відповідальність та дотримуватися правил безпеки у своїй професійній діяльності. Їм слід керуватися стандартами журналістики, які є загальноприйнятими в журналістському середовищі, а також враховувати принципи інформаційної політики та дотримуватись законодавства, яке регулює поширення інформації. Головною метою журналістики є забезпечення об'єктивності, точності та балансу інформації. Також необхідно забезпечити захист права і свободи людини у період воєнного стану. Окрему увагу слід звернути на перевірку достовірності інформації, а також фактчекінг як ключові елементи журналістської діяльності. Цей метод дозволяє проводити перевірку достовірності інформації, уникати поширення фейків та маніпуляцій, а також формує громадську думку на базі підтверджених фактів. У контексті гібридної інформаційної війни та пропаганди, які впливають на суспільство, це стає особливо актуальним.

РОЗДІЛ 3

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Причини обмеження права на свободу слова в умовах воєнних дій

У сучасних воєнних конфліктах можна спостерігати як активні бойові дії так й інтенсивну інформаційну війну. Під час вторгнення Росії в Україну в 2022 році було продемонстровано важливість інформаційної сфери як місця битви. Розвиток цифрових технологій та соціальних медіа значно змінив способи ведення війни, надавши їм стратегічного значення. Зараз, на відміну від минулих часів, коли держава мала монополію на інформацію, громадські журналісти та блогери беруть безпосередню участь у поширенні інформації для суспільства.

Внаслідок цих змін в інформаційній парадигмі держава втратила свою монополію на інформацію. Головною причиною втрати державної монополії на інформацію є наявність великої кількості фільтрів у державних джерелах. Хоча ці фільтри мають забезпечити безпеку держави, вони стають причиною затримки поширення інформації. У критичних ситуаціях правдивість інформації може виявитися важливішим чинником, ніж її оперативність [4, с. 68].

Ситуація, коли інформація набуває стратегічного значення та її поширення може загрожувати національній безпеці, особливо актуальна під час воєнних дій. Дані, які можна отримати з відкритих джерел інформації (включно з соціальними мережами та медіа), можуть бути використані ворогом для отримання розвідувальних даних. За розголошення відомостей про військові частини, їх чисельність та місцезнаходження можна отримати серйозні наслідки, які можуть позначитися на військовослужбовцях та цивільному населенні.

Незважаючи на те, що в період воєнних дій соціальні мережі та медіа відіграють велику роль у поширенні інформації, їхня діяльність також може становити небезпеку. За даними досліджень, конкуренція між різними інформаційними агентствами за лідируючі позиції у розповсюдженні новин про

воєнні дії може призвести до ненавмисного розголошення інформації, яка має важливе значення. Повідомлення про невдалі атаки ворога можуть бути використані для того, щоб коригувати вогонь і досягати своєї мети.

Інформаційна війна особливо набрала обертів, коли розпочалася повномасштабна воєнна операція в Україні. У боротьбі проти України Росія використовує пропаганду та дезінформацію як потужну зброю, яка може підірвати моральний дух українців, дестабілізувати суспільство та виправдати агресію. Для захисту інформаційного простору від ворожої пропаганди, українська влада та громадянське суспільство вжили низку заходів. Було заборонено поширення інформації, яка може підірвати обороноздатність країни, сповіщає про переміщення військ чи сприяє ворожій пропаганді, що може загрожувати безпеці держави. Внаслідок дій України, було заблоковано доступи до низки російських телеканалів, вебсайтів та соціальних мереж, які розповсюджували дезінформацію та пропагували війну. Було створено центр із протидії дезінформації, до завдань якого входить відстеження та викриття фейків, пропаганди та маніпуляцій у медіа та соціальних мережах. Внесено істотні зміни до законодавства Верховною Радою України, які передбачають посилення відповідальності за поширення дезінформації та колабораціонізму.

Громадянське суспільство України є важливим фактором, що сприяє протидії російській пропаганді та дезінформації. До викриття та розповсюдження фейків підключаються незалежні медіа, фактчекінгові ініціативи, громадські організації та просто активні громадяни. Це сприяє підвищенню рівня обізнаності суспільства в галузі медіа та сприяє формуванню медіаграмотності. Цей внесок є надзвичайно важливим, оскільки громадянське суспільство має можливість швидко реагувати на інформаційні загрози та поширювати інформацію, яка буде доступна широкій аудиторії.

Розуміння необхідності постійного обговорення питань, що стосуються обмеження свободи слова під час воєнних дій, потребує участі влади, громадянського суспільства та експертів у галузі медіакомунікації. Важливо дотримуватись балансу між тим, що є необхідністю для захисту національної

безпеки, та збереженням основних демократичних цінностей. Для того, щоб виробити ефективні та збалансовані рішення, що відповідають інтересам суспільства та держави, необхідно вести відкритий, прозорий діалог та враховувати різні точки зору.

Ці дії викликали негативну реакцію суспільства та бурхливі обговорення серед правозахисників щодо можливих обмежень свободи слова та інформації. На думку критиків, деякі обмеження можуть бути надто обширними та непропорційними, а також вони можуть призвести до цензури журналістів та обмеження доступу громадян до важливої інформації.

Однак, незважаючи на критику, існує й інша думка про те, що під час воєнних дій необхідно обмежувати свободу слова. Існує багато думок щодо необхідності та важливості обмежень у період воєнних дій для захисту національної безпеки. Свобода слова не є абсолютною і може бути обмежена на користь суспільства. На війні, коли загроза національній безпеці зростає, слід брати до уваги законність та обґрунтованість обмежень свободи слова. Насамперед необхідно, щоб ці обмеження були тимчасовими та відповідали нормам міжнародного права. На законодавчому рівні мають бути чітко сформульовані обмеження на інформацію, яка може бути обмежена, а також визначено способи оскарження таких рішень.

Отже, дискусія про співвідношення свободи слова та національної безпеки, яку було піднято під час російсько-української війни, стала актуальною. Узагальнюючи досвід України, можна зробити висновок про те, що в умовах воєнного конфлікту обмеження свободи слова є неминучим, але при цьому викликає неоднозначну оцінку.

Для захисту та забезпечення безпеки громадян, в умовах інформаційної війни, коли дезінформація та пропаганда стають зброєю, необхідні такі обмеження. Порушення прав людини та підриг демократичних цінностей можуть бути спричинені надмірними чи непропорційними обмеженнями. Тому необхідно, щоб будь-які обмеження свободи слова під час воєнних дій були законними, обґрунтованими та тимчасовими, відповідали міжнародним

стандартам та мали під собою законні підстави. Законом мають бути чітко визначені межі та механізми контролю, а також їх оскарження.

Сьогодні український досвід показує важливість участі громадянського суспільства у боротьбі з дезінформацією та пропагандою, а також необхідність постійного обговорення щодо того, як забезпечити баланс між свободою слова та національною безпекою.

3.2. Телемарафон «Єдині новини» у контексті свободи слова

Телемарафон «Єдині новини» став одним із ключових інструментів інформаційної боротьби з російською пропагандою після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

У міру того як телемарафон набирив популярності, він став викликати дедалі більше недовіри з боку глядачів та представників медіаспільноти. У західних ЗМІ став поширюватися неспокій щодо проведення національного марафону. Правозахисна організація Reporters Without Borders закликає до якнайшвидшого його закриття.

Через те, що українська влада не дотримувалася принципів свободи слова при організації телемарафону «Єдині новини», Держдепартамент США у 2023 році піддав її критиці. Причиною цього стало те, що влада використовує телеканали для того, щоб однобоко висвітлювати події в країні, натомість інші телеканали відключені від ефірного мовлення [52].

Головними недоліками телемарафону є недостатня ефективність формату, загроза свободі слова та лояльності до чинної влади. Остання згодна з тим, що необхідно провести реформу «Єдиних новин», але конкретних дій поки що не вживає.

«Суспільне мовлення», телеканал «Рада», а також канали ICTV, «1+1», «Інтер» та канал «Україна 24», який було перейменовано на «Ми – Україна» до кінця 2022 року об'єднали в єдину медіакомпанію під назвою телемарафон «Єдині новини». Усі вони, перебуваючи під наглядом влади, розпочали створення щоденного контенту марафону «Єдині новини».

Для того, щоб реалізувати цей проєкт, канали мали в своєму розпорядженні свої шестигодинні ефіри, які транслювалися за допомогою власної продукції, кожен канал розробляв власну редакційну політику.

Потрібно було подолати низку труднощів на початку російського наступу, щоб забезпечити успішну інформаційну боротьбу, зважаючи на те, що журналісти були в небезпеці через загрозу для життя та з боку Росії поширювалася масова дезінформація.

Незважаючи на загальну паніку та хаос серед населення, які спостерігалися в момент початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, телемарафон «Єдині новини» зміг об'єднати та надати достовірну інформацію про те, що відбувається.

Згодом ситуація в країні стабілізувалася, і результати телемарафону помітно погіршувалися. Ще на початку його діяльності з'явилися перші зауваження, але на початок 2024 р. вони лише посилюються [31].

Після початку повномасштабного воєнного вторгнення марафон почав виконувати важливе завдання: швидко, достовірно та доступно інформувати громадян про воєнні дії, що дозволяло уникнути порушень журналістських правил. На жаль, канали, що входять до телемарафону не завжди дотримуються стандартів. Наприклад, вони використовують старі відео для показу новин і не повідомляють про це, або скандальна критика на адресу Світлани Лободи з боку Катерини Соляр, яка була висвітлена з боку ведучої «24 каналу» [52].

За словами медіаексперта Ігоря Куляса, у другій половині 2022 року було виявлено вдвічі більше порушень журналістської етики порівняно з тим, що відбувалося за попередні шість місяців. За підрахунками, за період з жовтня по грудень ним було проаналізовано 13 діб ефіру (обираючи один тиждень на місяць), внаслідок чого він виявив 7895 грубих помилок, а за перші півроку своєї діяльності, згідно зі статистикою, він зафіксував 3582 порушення [80].

Тобто за кожну ефірну годину виявляється близько 25 порушень. Найбільшою мірою вони представлені в блоках каналу ICTV, їхня кількість становить близько 40, найменша – у «Суспільного» становить 9.

Тенденція полягає в тому, що канали не дотримуються двох основних стандартів: вони мають відрізняти факти від думок та достовірну інформацію від недостовірної. У контексті цього варто зазначити, що не тільки думка деяких експертів може бути неточною. А також і про те, що під час марафону екстрасенси можуть у прямому ефірі передбачати хід воєнних дій [47].

Ці стандарти є ключовими у їх діяльності журналістів, вони визначають їх як компетентних та авторитетних джерел інформації. Їх порушення може призвести до поширення брехні, формування необ'єктивного ставлення до ситуації та зрештою знижує довіру до медіа.

Наступного дня після запуску в ефір «Єдиних новин» та каналу «FreeДом», який є російськомовним телепроектом, в їх ефірах як ведучі виступили колишні співробітники таких каналів як NewsOne, ZIK, «112 Україна», «Наш», які підтримують проросійські політичні погляди таких одіозних політиків як Віктор Медведчук та Євген Мураєв.

Це були люди, котрі до 24 лютого 2022 року займалися відвертою пропагандою Росії, а після початку повномасштабного вторгнення почали транслювати протилежну інформацію – про боротьбу України проти Росії. Це Василь Голованов, Тигран Мартиросян, Наталія Влащенко, Анастасія Даугуле та інші. Що призвело до того, що було проведено інтерв'ю із Віктором Медведчуком, а Влащенко надавала свій голос російським опозиційним політикам [40].

Українські ЗМІ підписали заяву, в якій йдеться про усунення цих ведучих від ефірів. Але Міністерством культури та інформаційної політики було ухвалено рішення, що вони не втручатимуться у кадрову політику цих каналів. Також було сказано: «В даний час нам потрібен кожен спеціаліст, кожен фахівець, які працюють на єдиному інформаційному державному фронті» [46].

До роботи телемарафону можна віднести низку претензій щодо обмеження свободи слова. Так, однією з перших є ситуація з відключенням трьох каналів: «5 каналу», «Прямого» та «Еспресо» від цифрового ефірного мовлення.

Загалом спочатку транслювати «Єдині новини» було не обов'язково, проте вже 19 березня Рада Національної безпеки та оборони України ухвалила рішення і Президент підтвердив, що загальнонаціональні телеканали, «програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних програм», мають цілодобово транслювати інформаційний марафон [70].

Після цього 5 канал та прямий канал звернулися до керівництва з проханням виділити їм слоти для продовження своєї діяльності у новому форматі. Спочатку було запропоновано не брати участь у створенні контенту та транслювати спільний марафон, але потім ці два канали разом з «Еспресо» без пояснення причин були відключені від трансляції телемарафону. Канали не змогли домогтися дотримання справедливості навіть через суд [45].

«5 канал», «Прямий» та «Еспресо» - найбільш опозиційні до чинної влади, вони неодноразово критикували її дії. Однак, якщо на початку масштабного вторгнення відсутність критики на адресу влади на телебаченні можна було пояснити прагненням до оборони та єднання проти ворога, то на третьому році війни таке пояснення стало не лише безглуздом, а й небезпечним для свободи слова в країні [76].

Також слід зазначити, що телемарафон поступово ставав політизованим. На підтвердження цього можна навести неодноразове використання ефірів для атак на опозиційних політиків. Це сталося через те, що політичні розбіжності були перенесені до інформаційного середовища [33].

Канал «Ми – Україна» став брати участь у телемарафоні уже через два тижні після свого створення, незважаючи на заборону згаданих вище каналів. Його створила команда, що належить Рінату Ахметову, яка раніше працювала в «Медіа Групі Україна». Як вважає Українська правда, телеканал «Ми – Україна» пов'язаний з Андрієм Єрмаком, який є керівником ОП. Саме це стало причиною того, що телеканал так швидко став популярним [79].

У результаті дедалі менше глядачів довіряють інформаційному марафону, що негативно впливає на якість продукції телеканалів, які продовжують

виконувати роль у проєкті. Альтернативою для їхньої репутації було б краще продовжувати самостійну діяльність, але вихід з «Єдиних новин» може розглядатися як політична дія. Цього ніхто з власників каналів, які є учасниками марафону не хоче, оскільки це може призвести до конфлікту з владою. Водночас сама влада зацікавлена у продовженні телемарафону через можливість контролю телебачення [25].

Згідно з результатами опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), ідея проведення телемарафону від початку його створення отримала велику підтримку серед громадян, але з 2023 року спостерігається стійке зниження довіри до нього. У грудні 2023 року, згідно з результатами дослідження, було встановлено, що 42% людей довіряють «Єдиним новинам», а 38% не довіряють їм. Зниження частки довіряючих до лютого 2024 року становило 36%. Але кількість тих, хто не довіряє, зросла до 47% [31].

Отже, після того як Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, телемарафон «Єдині новини» був одним із ключових інструментів для боротьби з російською дезінформацією. Одним з його основних завдань стало те, що він став інструментом консолідації населення. З часом, його необхідність і актуальність вичерпали себе. Навпаки, 2023 року Державний департамент США зазначав, що телемарафон став одним із способів обмеження свободи слова в Україні. Тому зараз «Єдині новини» повністю контролюють телеєфір, що і є обмеженням свободи слова, адже влада має безпрецедентний рівень контролю над телевізійними новинами.

3.3. Особливості свободи слова в «нових медіа» в умовах воєнного стану

Нові медіа є електронними засобами масової інформації з використанням сучасних технологій, інтерактивності та мультимедіа. Від звичайних медіа, таких як радіо або телебачення, нові медіа відрізняються наявністю контенту користувача. Медіа, які надають користувачам можливість створювати та змінювати зміст своїх повідомлень, відкриті для спілкування з читачами. У традиційних мас-медіа комунікація здійснюється за схемою від одного до

багатьох, тоді як у нових медіа від багатьох до багатьох. Можливість доступу до нових медіа доступна з будь-якого пристрою, який має доступ до Інтернету. Для визначення «нових медіа» також використовується термін «конвергентні».

При цьому «нові медіа» можуть розглядатися як продовжувачі та послідовники традиційних мас-медіа, а також як новий етап у розвитку медіа взагалі. «Нові медіа» розпочали своє існування у 1980-х роках, коли були поширені комп'ютерні та мережеві технології. Пріоритетною відмінністю нових медіа є використання цифрових технологій для створення, зберігання, трансляції та відтворення інформації. Також споживачі повинні брати участь в управлінні процесом створення та контролю інформації. Інформація, яку надають «нові медіа», є в основному мультимедійною: вона включає текст, зображення, відео і звук. У процесі споживання інформації, що публікується у «нових медіа», людина бере участь більш активно. Як правило, телебачення та інші традиційні медіа сконцентровані на пасивному сприйнятті інформації споживачами. У той час як «нові медіа» використовують інтерактивність, зокрема, взаємодію людини з комп'ютером за допомогою графічного інтерфейсу. Тексти мають нелінійну структуру, що дозволяє їм реалізовуватись як гіпертексти. Текстові, графічні та інші повідомлення у «нових медіа» створюються за допомогою комбінацій, які використовуються для створення різноманітної інформації. В основі цих дій лежить алгоритм, який використовує послідовність із заздалегідь відомих елементів.

Найпопулярнішими «новими медіа» в Україні є Телеграм, Фейсбук, Інстаграм, ТікТок, Твіттер, Ютуб.

Телеграм – російський багатоплатформовий месенджер, що також надає опціональні наскрізно зашифровані чати (більш відомі, як «секретні чати») та відеодзвінки, VoIP, обмін файлами та деякі інші функції. Запуск був здійснений для iOS 14 серпня 2013, а на Android 20 жовтня 2013 року.

Телеграм має п'ять центрів обробки даних, розташованих у різних країнах світу. У Дубаї ОАЕ, за даними компанії, знаходиться операційний центр.

У звіті Wired йдеться про те, що інструменти, які використовуються в Телеграм, дозволяють відстежувати дії користувачів. Крім того, російські спецслужби мають можливість отримувати доступ навіть до закритих чатів. Також ЗМІ повідомляють про російську складову Телеграм. Для різних настільних та мобільних пристроїв доступні різні клієнтські програми, включаючи офіційні програми для Windows, iOS, Linux, macOS та Android (хоча для реєстрації потрібний пристрій, який підтримує iOS або Android та робочий номер телефону). Крім цього, існують два офіційні веб-додатки-двійники Телеграм – Web A і Web K, а також безліч неофіційних клієнтів, які використовують протокол Телеграм. Окрім сервера, який має закритий код і є власністю компанії, офіційні компоненти Телеграм мають відкритий вихідний код. Співзасновником та беззмінним керівником сервісу є Павло Дуров, російський підприємець та програміст.

У Телеграмі можна створювати опціональні наскрізні зашифровані чати. Для запобігання доступу третіх осіб до даних, що знаходяться у хмарних чатах та групах, їх шифрують між клієнтом та сервером. Всі користувачі мають можливість здійснювати голосові та текстові повідомлення, здійснювати відео- та голосові дзвінки, обмінюватися зображеннями, файлами (2 ГБ на один файл), інформацією про користувача у вигляді зображень, анімованих наклейок та контактної інформації.

Телеграм лідирує в рейтингу програм для обміну миттєвими повідомленнями, поступаючись лише ВотсАпп та Фейсбук. В Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Киргизстані, Молдові, Росії та Україні додаток користується найбільшою популярністю серед користувачів.

«Телеграм – це загроза нашій національній безпеці. Я це кажу абсолютно прямо», – заявив керівник Головного управління розвідки Міноборони Кирило Буданов [50].

У суспільстві завжди є невдоволення стосовно подібних заяв. У цьому немає нічого дивного, адже, згідно з результатами опитування соціологів, 49% українців вважають, що державне регулювання інформації в інтернеті може

призвести до обмеження прав і свобод громадян, а 44% вважають, що це необхідно аби захиститись від ворога. Але ця ситуація має деякі нюанси. Так, наприклад, контроль над інформаційним простором не завжди є порушенням прав і свобод, а найчастіше сприяє їм [3].

Відповідно до чинних норм права, медіа несуть відповідальність за поширення російської пропаганди та інших порушень. За допомогою цього, а також внутрішньої самоорганізації в журналістському колективі, жодне ЗМІ не має права безкарно публікувати “джинсу”, наклеп, немарковану рекламу тощо.

У зв’язку зі швидким розвитком інтернету та появою нових технологій, мільйони людей отримали можливість створювати свої контент-проекти. З часом, поряд із «старими медіа» стали з’являтися нові: соціальні мережі, інтернет-радіо, радіо, телебачення, канали на Ютуб тощо. Вони стали джерелом інформації для великих груп людей: наприклад, сьогодні українці найчастіше дізнаються про новини з ютубу, фейсбуку, телеграм-каналів. За допомогою «нових медіа» вдалося замінити собою старі, але вони при цьому не взяли на себе зобов’язань щодо дотримання стандартів якості контенту та правил роботи [4].

У зв’язку з цим у світі виникли дискусії щодо необхідності регулювання нових медіа. Після виборів у 2016 році в США, питання про вплив Росії на громадську думку американців стало особливо актуальним. Після цього в Німеччині, Австралії, Канаді та інших країнах було ухвалено закони, які регулюють соціальні медіа. З часу початку будівництва правової системи, яка займатиметься регулюванням нових медіа, процес не припиняється. У період літа 2022 року в Євросоюзі було прийнято два закони, що регулюють діяльність технологічних компаній на європейському ринку: Закон про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA) та Закон про цифровий ринок (Digital Markets Act, DMA), які дозволили усунути деякі лазівки для поширення фейків.

Разом з тим, регулювання не завжди є ефективним. В Україні, після того як у 2017 році було заблоковано російські соціальні мережі ВКонтакте та Однокласники, а також низку інших сайтів, деякі люди висловили своє обурення щодо обмеження їхньої свободи. Але рішення було ухвалено, бо ці ресурси були

не лише місцем збирання інформації для пропаганди, а й сховищем особистих даних про громадян України для російських спецслужб. Наразі доведено, що популярний месенджер Телеграм так само несе низку загроз. Його пов'язують із Росією не лише економічно, а й з технологічних причин, які дозволяють спецслужбам РФ отримувати доступ до віддаленого листування в месенджері. У цьому контексті можна розглянути і обговорення ідеї блокування Телеграм, яка часто представляється як «наступ на свободу слова» [27].

За словами української влади, основна проблема полягає у можливості анонімного поширення інформації у месенджері [28].

На нараді в Державній раді безпеки та оборони, що відбулася 20 вересня 2024 року, було ухвалено рішення про обмеження використання телеграми в органах влади, військових формуваннях та на об'єктах критичної інфраструктури. Учасник комітету Верховної Ради з питань свободи слова Ярослав Юрчишин повідомив, що у разі публікації російської пропаганди на сторінках телеграм-каналів на їх власників чекає деанонімізація [32].

7 жовтня 2024 року, згідно з рекомендаціями Ради національної безпеки та оборони України, Верховна Рада обмежила використання телеграм для своїх засідань. Відповідно до рішення, працівники апарату ВР можуть використовувати месенджер лише у індивідуальних цілях.

Крім того, 11 жовтня було повідомлено про те, що у державних установах буде запроваджено дисциплінарні стягнення за використання телеграм для службового зв'язку.

Однак називати цензуру в інтернеті ознакою «диктатури» – це маніпуляція. Так, наприклад, режим у США не можна назвати диктатурою. Незважаючи на це, у березні 2024 року Палата представників схвалила законопроект, який відкрив шлях блокування ТікТок. Як передбачається, ByteDance, яка володіє сервісом ТікТок, протягом дев'яти місяців має продати його не китайському власнику, інакше сервіс буде заблокований на території США. Це рішення не користується популярністю, бо сервісом користуються близько 150 млн американців, які використовують його майже щодня. Однак, з метою безпеки це рішення було

прийняте, бо китайський уряд може використати додаток ТікТок для збору інформації та маніпулювання громадською думкою у своїх цілях.

По суті, регулювання онлайн-майданчиків вже давно стало загальноприйнятою світовою практикою. Вона зумовлена не лише потребами безпеки, а й інтересами користувачів. Насправді «абсолютна свобода інформації», є лише ілюзією.

З моменту початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Телеграм став популярним способом комунікації та отримання новин. За допомогою своїх особливостей, таких як швидкість, зручність та можливість створення каналів з великою аудиторією, Телеграм використовується для розповсюдження офіційних заяв, новин про військові дії та мобілізацію. Офіс президента України, Генштаб ЗСУ та інші державні структури використовують Телеграм для інформування населення. За допомогою месенджера швидко попереджають про ракетні загрози, евакуаційні заходи та інші надзвичайні ситуації.

Під час воєнного стану обмежується свобода слова в країні. Це робиться для запобігання поширенню фейків та дезінформації, які можуть загрожувати національній безпеці. Урядові структури, наприклад Центр запобігання дезінформації або інші служби, займаються аналізом інформації в соціальних мережах і зокрема в месенджері Телеграм. Проросійські канали, які займаються пропагандою чи дезінформацією, блокуються.

Через анонімність і швидке створення каналів, в телеграмі легко поширювати фейкові новини. Телеграм має проблему, пов'язану з відсутністю чіткої модерації з боку адміністрації. При використанні Телеграм необхідно бути обережним, оскільки існує ризик витоку інформації та виникнення кіберзагроз. У рекомендаціях для державних і військових службовців йдеться про те, що вони повинні дотримуватись правил цифрової безпеки, у тому числі заборони на поширення конфіденційної інформації за допомогою месенджерів.

Для проведення інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на дестабілізацію українського суспільства та створення хаосу, Росія активно

користується телеграмом. Для того, щоб підвищити моральний дух та протидіяти пропаганді, українська сторона також використовує цю платформу.

Отже, телеграм став важливим інструментом для ведення інформаційної війни та обміну інформацією в умовах воєнного стану. У той же час, використання платформи вимагає серйозного підходу як з боку користувачів, так і з боку державних структур для мінімізації ризиків поширення дезінформації, захисту національних інтересів та забезпечення принципів свободи слова.

Фейсбук є найбільшою соціальною мережею, яка розпочала свою роботу 4 лютого 2004 року як мережа для студентів деяких університетів США. У 2018 році Фейсбук займав лідируючі позиції щодо відвідуваності у світі. За даними на грудень 2018 року, кількість користувачів соціальної мережі становила понад 2,3 мільярда людей щомісяця. На березень 2023 року кількість активних користувачів досягла 2,94 мільярда.

28 жовтня 2021 року Марк Цукерберг оголосив про те, що Facebook Inc. Змінено назву на «Meta».

Інстаграм – це соціальна мережа, яка надає своїм користувачам можливість створення фотографій з використанням фільтрів та розповсюдження їх через свій сервіс чи інші соціальні мережі. Як і Фейсбук належить компанії Мета.

З 24 лютого 2022 року, коли почалося повномасштабне вторгнення Росії, українці почали скаржитися на обмеження та санкції, які були запроваджені щодо великих інтернет-майданчиків. Пости з фотографіями та відео, які показують наслідки російських обстрілів та військових злочинів Росії, у соціальних мережах «Фейсбук» та «Інстаграм» видалялися. В результаті цього користувачі стикаються з обмеженнями свободи слова на сайтах.

Наприклад, профіль Юлія Машути, яка займається збиранням свідчень про злочини росіян, був без попередження видалений соціальної мережі Фейсбук. Відомості про опубліковані матеріали зникли, після того, як журналістка розмістила в соціальній мережі повідомлення «Свого дому», на якому були розміщені знімки багатопверхової будівлі у Дніпрі, в яку влучила ракета. Нові роботи медійниці також не були опубліковані. На запит журналістки служба

підтримки соціальної мережі Фейсбук не відповіла. Протягом кількох днів повідомлення на сторінці Машути відновилися, але знову були без пояснення причин із боку соціальної мережі.

Військовий блогер, офіцер Збройних сил України Сергій Місюра став жертвою видалення свого облікового запису в соціальній мережі Фейсбук. І, незважаючи на те, що сторінку відновили це може повторитися знову.

За допомогою соціальних мереж було видалено фотографії та відео, на яких зафіксовано загиблих українців від атак російських військових. Ці публікації блокувалися у фейсбуці та інстаграмі, їх зображення зникали з пошуку за хештегами. Найбільш показовою ситуація пов'язана з Бучею, коли фотографії загиблих в результаті російських обстрілів людей почали масово видалятися. Матеріали з відповідними хештегами не були знайдені в пошукових системах і не відображалися в результатах пошуку. На це скаржилися письменниця Катерина Бабкіна, співачка Ольга Полякова, актриса Ксенія Мішина та інші відомі українці.

Протягом тривалого часу зображення та згадки полку «Азов» видалялися модераторами Мети, але Мінцифри вирішили цю проблему, і підрозділ, який із лютого 2022 року надавав допомогу в обороні Маріуполя, був виключений зі списку заборонених організацій.

У березні 2022 року компанія Meta Platforms заявила, що робитиме виняток для мови ворожнечі щодо росіян для українців. Такий виняток не був анонсований, а подавався на рівні застосування правил. Як наслідок, це призвело до блокування сервісу Мета в Росії.

Висловлювання типу «смерть російським окупантам» у соцмережах дозволили за умови, що вони не повідомляють конкретних способів скоєння вбивств чи місць розташування ворожих цілей. Чи працює цей виняток зараз, достеменно невідомо, оскільки ухвалення політик соцмереж не є прозорим.

Винятки щодо обмежень необхідно закріплювати у правилах та внутрішніх політиках соцмереж та платформ. І робити це потрібно наперед, ще до початку

воєнних конфліктів. Вони мають бути загальними для всіх. Зараз у відкритих документах Community standards більшості соцмереж такого немає.

Винятки стосовно мови ворожнечі також мають бути прописані, особливо в тих випадках, коли вони стосуються права на самооборону, що існує у міжнародному праві. Це позиція, яку зайняв Oversight Board (рада нагляду корпорації «Мета» – орган, що приймає послідовні рішення щодо модерації контенту на платформах соцмереж «Фейсбук» та «Інстаграм» у формі «платформного самоврядування»).

Підтвердженням тому є рішення про контент в Бучі, який спочатку видаляли, а потім повернули, фото з блуром та скрін із попередженням про чутливий контент. Або історія з публікацією латвійського користувача про злочини росіян в Україні, яку також вилучили, але згодом після двох апеляцій повернули [72].

Зазвичай пропозиції щодо зміни політики соцмереж роблять громадські організації, які тією чи іншою мірою співпрацюють з Метою та іншими компаніями в питаннях content governance (управління вмістом).

Відстежувати зміни політики можна на веб-сайті Oversight Board. Там же можна стежити, як ціль виконуватиме рекомендації, які у своїх рішеннях дає рада [82].

На час воєнного стану можуть бути обмежені деякі свободи, наприклад, право на свободу слова. Це робиться з метою захисту держави. Це положення включає заборону на поширення інформації, яка може завдати шкоди безпеці країни. Наприклад, це стосується поширення відомостей про військові позиції та їх використання; публікації інформації про пересування чи стан українських військових; пропаганди чи поширення панічних настроїв.

Фейсбук та Інстаграм активно використовують механізми для того, щоб видаляти контент, який порушує правила спільноти (наприклад, використання ненормативної лексики, заклики до насильства); а також підтримують тісні зв'язки з урядами, зокрема українськими, для блокування дезінформації та пропаганди. Платформа може блокувати акаунти або видаляти повідомлення, які

можуть бути пов'язані з розповсюдженням неправдивої інформації. Це відбувається у зв'язку з зростанням кількості фейкових новин та дезінформації.

Наразі Фейсбук та Інстаграм є одними з найпопулярніших платформами для комунікації та інформування громадян. Офіційні сторінки державних структур повідомляють про важливі події; волонтери повідомляють про необхідну допомогу; громадяни викривають факти воєнних злочинів, скоєних противниками. Однак платформа також стає полем для інформаційних атак та пропаганди.

Через те, що алгоритми Фейсбук та Інстаграм не враховують особливості локальних умов, виникають проблеми: блокування українських сторінок або акаунтів у соціальних мережах через невідповідність вимогам платформи; труднощі під час редагування контенту через відсутність достатньої кількості регіональних модераторів.

На тлі загострення воєнних дій в Україні, Фейсбук та Інстаграм не завжди оперативно реагують на запити користувачів. Користувачі з України скаржаться на те, що їхні повідомлення про пропаганду та дезінформацію часто не набувають своєчасної реакції або ігноруються.

У зв'язку з воєнними діями в Україні свобода слова у фейсбуці та інстаграмі значно обмежена необхідністю збереження національної безпеки. Найважливішим залишається пошук балансу між боротьбою з пропагандою та дезінформацією, а також охороною права громадян на свободу вираження своїх думок.

Твіттер – це соціальна мережа мікроблогів, яка надає можливість користувачам надсилати короткі повідомлення (до 280 символів) за допомогою SMS, служб миттєвих повідомлень та інших програм.

Деякі українські облікові записи в твіттері перестали відображатися в результатах пошуку зі сторінок з англійськими налаштуваннями. Це сталося після того, як низка користувачів опублікувала повідомлення про підлив Каховської ГЕС російськими військовослужбовцями. Дані повідомлення

залишаються невидимими для зарубіжних користувачів, хоча відображаються в українських. Media Sapiens пише про це.

Існують облікові записи, які потрапили під санкції соціальної мережі. Наприклад, обліковий запис відомої співачки Джамали у якої тисячі підписників.

Під час моніторингу, проведеного українським волонтером з ніком Бімстер, було встановлено, що деякі облікові записи українців, які підтримували зв'язок із постраждалими від вибуху Каховської ГЕС та робили заклики про допомогу міжнародним організаціям, отримали у твіттері тег «sensitive content» – «чутливий контент» .

У соціальній мережі «Твіттер» не коментували ситуацію, що склалася навколо облікових записів громадян України, які розповідають світові про злочини Росії в Херсонській області.

У зв'язку з тим, що Ілон Маск став власником твіттера у квітні 2023 року, було знято обмеження на публікації акаунтів російської влади, які були введені у квітні 2022 року після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У травні соціальна мережа оголосила про вихід із добровільного кодексу, який спрямований на запобігання розповсюдженню неправдивої інформації в країнах Євросоюзу [66].

На території України, у зв'язку із запровадженим режимом воєнного стану, уряд може змушений запроваджувати обмеження на свободу слова. До цього списку входять цензура та заборона на поширення інформації, яка може завдати шкоди національній безпеці. Якщо розглядати це питання з точки зору твіттера, то це виражатеться у видаленні контенту, який містить неправдиву інформацію, заклики до насильства та пропаганду ворожнечі, а також сприяє паніці серед користувачів.

Твіттер є глобальною платформою в якій часто поширюється дезінформація та пропаганда, особливо це стосується Росії. Українські соціальні мережі беруть активну участь у боротьбі з фейковими акаунтами, ботами та дезінформаційними кампаніями. З цією метою було створено спеціальні команди, які займаються кібербезпекою та повідомляють про потенційні загрози.

Твіттер регулює процес публікації контенту. Клієнтська частина платформи в період воєнних дій проводить ретельне вивчення повідомлень, що надходять, які можуть бути використані для поширення фейкових новин, а також використовує маркування або блокування таких повідомлень. Крім цього, існують проблеми з визначенням балансу між свободою вираження поглядів та боротьбою з дезінформацією.

Українські користувачі твіттера використовують цю платформу для того, щоб збирати міжнародну підтримку, розповсюджувати достовірну інформацію та спростовувати фейкові новини. Для того, щоб привернути увагу до ситуації в Україні, використовуються хештеги (#StandWithUkraine та #RussianWarCrimes).

Твіттер був добре підходить для того, щоб виявляти військові злочини та фіксувати події на фронтах. Платформа дає можливість розповсюджувати інформацію серед світової аудиторії.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні, коли потрібне забезпечення національної безпеки та боротьба з дезінформацією, свобода слова в Твітері обмежена. Існує необхідність у тому, щоб зберігати баланс між захистом інформаційного простору та правом громадян на отримання достовірної інформації.

Ютуб – один з найпопулярніших відеохостингів, що надає послуги з розміщення відеоматеріалів. Компанія була заснована 14 лютого 2005 року трьома співробітниками PayPal: Стівеном Чені, Джаведом Карімом та Чадом Герлі. У серпні 2019 року Ютуб посідав друге місце за відвідуваністю серед сайтів в Інтернеті.

Користувачі можуть додавати, переглядати та коментувати відео-ролики. Нині Ютуб є одним із найпопулярніших платформ для розміщення відео файлів. Це сталося завдяки його простоті та зручності використання.

ІМІ зафіксував цензуру, яку було здійснено корпораціями у 2023 році. Наприклад, вони часто блокували публікації українських медіа у Фейсбук та на Ютубі про військові дії, посилаючись на те, що їхній контент не відповідає правилам спільноти. У ході російського вторгнення в Україну регіональні та

національні редакції українських стикаються стикаються з блокуванням своїх матеріалів.

Відеоплатформа Ютуб заблокувала показ передачі Сергія Неретіна «Пекельні хроніки», через мову ворожнечі. Згідно з заявою Неретіна гостем випуску був ведучий програми Ігор Кондратюк. Проте, журналіст все ще не може зрозуміти причину жорсткого бану [95].

Разом з цим, на Ютубі було видалено посилання на сайт фонду допомоги військовослужбовцям «Повернися живим». У пояснювальній записці йдеться про те, що вони були видалені через те, що на їхніх зображеннях були виявлені непристойні сцени. Платформа повідомляє про такі випадки всім відомим блогерам. «Ми перевірили ваш контент і дійшли висновку, що він не відповідає нашим правилам (політиці із зображення оголеного тіла та змісту еротичного характеру). У зв'язку з цим ми вирішили видалити цей контент з ютубу» [93].

Так, Михась Корогуш, який є одним із ведучих на ютуб-каналі про поп-культуру, отримав подібні повідомлення. Також такі повідомлення отримали Тайлер Андерсон (Олексій Шкробінець), який має популярний канал про серіали та фільми, та багато інших.

Як припускає видання, це сталося через те, що на адресу цих відео та посилань з боку користувачів з Росії надходили численні скарги, які призвели до їхньої автоматичної модерації (якби такі скарги розглядалися людьми, то вони б побачили абсурдність подібних висловлювань).

Медіа передбачає, що в період з 10 жовтня 2023 року до 10 жовтня 2024 року Ютуб залучив до розгляду цих скарг людей-модераторів, які розглядають скарги українських контент-менеджерів та приймають рішення про відхилення їхніх претензій.

Сергій Неретін, журналіст та автор відео-роликів на ютубі, повідомив про блокування адміністрацією каналу «Ознаки» випуску інформаційно-сатиричного відеопроєкту під назвою «Пекельні хроніки». Через використання мови ворожнечі 24 квітня 2024 року відео було заблоковане, повідомив Неретін «Детектор медіа».

«Вчора у нас на каналі з'явився свіжий випуск нашого інформаційно-сатиричного проекту «Пекельні Хроніки», який ми робимо щотижня — то з братами Капрановими, то з Євгеном Диким, то з Сергієм Смальчуком... Вчорашній випуск ми провели спільно з телеведучим Ігорем Кондратюком. І от, Ютуб вирішив його забанити повністю через так звану “мову ворожнечі”. Тобто, правила ютубу не дозволяють публікувати контент, який підбурює до ненависті щодо однієї чи кількох осіб “на основі їхньої приналежності до захищеної групи людей”. Отаке-от дивне формулювання! Для людей непосвячених в таїнства правил цієї соцмережі — коли Ютуб, здається, тричі виносить попередження, то канал просто припиняє своє існування... І навіть через деякий час потому всі ті важкою працею здобуті підписки просто стають нічого не вартими, треба починати все заново”, – розповів Неретін.

Він повідомив про те, що досі не розуміє причин такого жорсткого бана. Наталія Мосейчук, олігархи та міністр оборони Олексій Рєзніков стали умовними «героями» випуску.

Цього разу випуск із Ігорем Кондратюком, який було опубліковано раніше на каналі «Ознаки», Неретін опублікував без фрагмента відео, який міг стати причиною блокування. У коментарях до відеоролика Неретін пообіцяв, що цей фрагмент буде розміщено у фейсбуці проекту «Ознаки» після завершення зйомок.

Для перегляду фільму «У полон не брати», присвяченого вбивствам українських військовополонених, на ютубі було запроваджено вікові обмеження.

Це означає, що фільм не буде рекомендований до перегляду і хостинг не буде зацікавлений у його просуванні. Основною причиною обмеження послужили кадри, на яких зафіксовано тіла та зброю загиблих українських військових.

За допомогою скріншоту з відеохостингу, наданого ІМІ, можна ознайомитись із змістом повідомлення, опублікованого Слідству.Інфо на сайті. – У коментарі до фільму вони наголосили, що обмеження були викликані тим, що його контент не відповідає правилам спільноти.

На контент, що демонструє насильство або сцени насильства, із зображенням певних медичних процедур, знущання з тварин або деякі випадки сцен з ігор та фільмів можуть бути віднесені до вікових обмежень, якщо вони не підходять певним категоріям користувачів. Про це йдеться у повідомленні Ютуб.

Також варто зазначити, що автори фільму продемонстрували кадри страт українських військових, знятих за допомогою квадрокоптера. Тіла загиблих заблюрені.

За інформацією SMM-департаменту «Слідства.Інфо», команда ІМІ подала апеляцію. Там була надана інформація про проект, фільм і наведені докази на користь того, чому тема, що піднята у фільмі, має велику важливість. Слідство.Інфо у своєму зверненні до Ютуб зазначили, що вважають обмеження, які були запроваджені, спробою наступу на свободу слова [94].

Ютуб розробив власний алгоритм видалення та редагування контенту, який порушує правила спільноти. До списку забороненого потрапляє: пропагування насильства; фейкові новини щодо воєнних дій в Україні. Наприклад, у компанії відбувається блокування чи обмеження доступу до тих чи інших каналів, пов'язаних із пропагандою чи дезінформацією з боку Росії.

Творці платформи роблять все можливе для того, щоби український контент розвивався. Вона підтримує авторів, які висвітлюють воєнні дії, гуманітарні ініціативи чи інформують аудиторію щодо ситуації у країні.

З метою уникнути можливих юридичних наслідків або не допустити шкоди військовим операціям, блогери часто вдаються до самоцензури. Наприклад, вони уникають публікації відео з місця подій до того, як будуть отримані офіційні дозволи від офіційних структур. На війні необхідно дотримуватись принципів моральної журналістики: перевіряти факти, уникаючи маніпуляцій та захищати інтереси цивільного населення.

Ютуб заблокував такі російські пропагандистські ресурси як RT та Sputnik. Це важливий інструмент, який допомагає у боротьбі з інформаційною агресією. Українські проекти в галузі медіа мають платформу, яка використовується для

створення контенту. Це сприяє поінформованості міжнародної спільноти про те, що відбувається в Україні.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні свобода слова в ютубі є важливим та чітко регульованим інструментом. З метою забезпечення національної безпеки необхідно дотримуватись балансу між правом на висловлення своєї думки та необхідністю захисту національної безпеки.

ТікТок – це китайська програмою для створення та розповсюдження відео-та онлайн-роликів, а також їх трансляції, запущена у вересні 2016 року компанією ByteDance, яка займається наданням послуг зі створення та обслуговування сайтів. Ця платформа є найпопулярнішою серед усіх подібних в Азії, проте стрімко пиширюється і в інших регіонах світу.

Згідно з українськими законами, можуть бути введені санкції щодо використання соціальної мережі «ТікТок», про що розповідав Голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова Я. Юрчишин: «Якщо такі санкції введені в країні-партнері, ми їх вводимо. Тут все дуже непросто, але це може стати ще одним козирем в переговорах не лише з ТікТок, а й з Телеграм, якщо Штати підуть на такий гострий крок» [73].

Поки що не відомо точно, яким чином соціальна мережа використовує та збирає дані користувачів. У постінформаційний період це є ключовим ресурсом, основним активом людини. Якщо використовувати його не в правовому полі, то це може призвести до негативних наслідків як для окремої людини, так і для держави загалом.

Після перших же, невизначених і нечітких зауважень щодо ТікТоку, які були озвучені в період президентства Трампа, претензії до китайського додатку стали оформлятися чіткіше. Серед них є ті, що стосуються зв'язків між компанією ByteDance та Комуністичною партією Китаю, а також їх впливом та деструктивними діями.

Під час розслідування, було встановлено, що ТікТок збирає занадто велику кількість інформації порівняно з іншими платформами. За спостереженнями дослідників, програма «ТікТок» періодично переміщається в буфер обміну

смартфона, на якому його встановили. Це означає, що ТікТок зчитує всі дії, які робить користувач [87].

Програма «ТікТок» має можливість отримати доступ практично до всього, що знаходиться у смартфоні. Це включає геолокацію, контакти, камеру та мікрофон, а також ідентифікатор пристрою та інші характеристики. Це достатньо для того, щоб на основі цих даних зробити висновки про особу користувача та його ідентифікацію. Наприклад, якщо це буде військовий об'єкт, то росіяни, які є партнерами Китаю, мають можливість отримати таку інформацію.

Експерти зазначають, що китайські спецслужби та хакерські групи вже давно використовують кіберпростір для шпигунства, крадіжки інформації, особистих даних та технологій користувачів. Це може нести певні ризики. У ТікТок є функція відстеження дій користувачів інших сайтів, яка збирає інформацію про користувачів за допомогою невідомого способу передачі даних. Це може створити ризик витоку особистої інформації.

До ТікТоку висуваються й інші претензії. Він не здатний боротися з фейками та просуванням наративів, які негативно впливають на західний спосіб життя. Експерти з Global Witness довели обґрунтованість зауваження щодо фейків, створивши рекламу, яка була заснована на хибних твердженнях, проте ТікТок не заблокував її [92].

Вивчення маніпуляцій у ТікТоці було проведено кількома дослідницькими групами, але наймасштабнішим стало дослідження, проведене вченими Науково-дослідницького інституту мережевого зараження (NCRI). Згідно з їх висновком, деякі теми ТікТока штучно посилюються або блокуються китайським урядом залежно від того, наскільки вони відповідають його інтересам [81].

У зв'язку з використанням ТікТоку в Україні виникає низка питань щодо отримання доступу до даних та використання цієї платформи для поширення дезінформації.

Фахівці, які займаються національною безпекою та інформаційною політикою України, не приховують, що ТікТок є загрозою українському інформаційному простору.

Вплив алгоритмів ТікТоку на поширення фейків та негативних наративів є для українського інфополя першою очевидною загрозою, яка може позначитися на безпеці країни. Також існує проблема, пов'язана із недостатньою захищеністю даних користувачів.

Проте, Центр боротьби з дезінформацією у тісній взаємодії із соціальною мережею ТікТок працює над покращенням системи виявлення та блокування дезінформації. Також необхідно виробити чіткі правила та рекомендації для користувачів, а також проводити роботу щодо підвищення рівня медіаграмотності серед населення. Ключовим кроком є прискорення процесу блокування облікових записів, які можуть бути створені з метою поширення хибної інформації або є штучними.

Існують певні успіхи у співпраці між представниками державних структур та компанією ТікТок, про які повідомили представники державних структур. В даний час на платформі «ТікТок» відбувається блокування окремих пропагандистських каналів.

Причиною блокування став складений раніше список тікток-каналів, які займаються поширенням ворожої пропаганди. До моменту оприлюднення, що відбулося 27 березня 2024 року, до списку було включено 83 канали [67].

Центр протидії дезінформації при РНБО повідомила про блокування 18 квітня перших 24 каналів, які пропагували російські наративи. Ці 24 канали становлять близько 25% попереднього списку, який був опублікований раніше. Очевидно, що зараз триває процес блокування російських наративів у ТікТоці.

Для дезінформації українського та міжнародного суспільства в ТікТоці активно поширюється пропагандистський контент. На платформі є можливість блокування або обмеження доступу до пропагандистських облікових записів, але їх кількість постійно збільшується. Істотно зростає обсяг неправдивої інформації, яка поширюється через ТікТок під час воєнних дій. Українськими користувачами та активістами проводиться робота з викриття фейків, у процесі якої створюється відео із фактчекінгом.

У зв'язку з високим рівнем загроз для користувачів ТікТоку, українські користувачі повинні бути обережними у розкритті особистих даних або місцезнаходження. Користувачі, які проживають в Україні, використовують VPN для захисту від блокувань або анонімності.

За допомогою алгоритмів ТікТок може контролювати контент. Однак іноді це призводить до того, що він блокує українські відео та знижує їхнє охоплення.

Користувачі України створюють контент, який підтримує їхню національну ідентичність та висвітлює воєнних дій. Деякі відеоролики стають вірусними, що сприяє поширенню правдивої інформації.

Отже, ТікТок зберігає свободу слова в період воєнного стану в Україні, але має деякі обмеження. Це зумовлено необхідністю забезпечення безпеки та потреб в інформаційній боротьбі. Для українців платформа є потужним інструментом для донесення правди, але разом з тим стикається з безліччю проблем: вона схильна до цензури і несе ризик для безпеки користувачів.

Умови воєнного стану вимагають особливої уваги до свободи слова та контролю за інформаційним простором. Порівняльна характеристика найпопулярніших нових медіа в Україні: Телеграм, Фейсбук, Інстаграм, Твіттер, Ютуб, ТікТок.

Телеграм: мінімальна модерація, канали та чати адмініструються користувачами. Високий рівень свободи слова, але можливість поширення дезінформації. Ключова платформа для обміну новинами, оперативна інформація. Виклики – дезінформація, відсутність контролю.

Фейсбук: автоматична модерація та перевірка контенту фактчекерами. Середній рівень свободи слова, блокування контенту за скаргами чи політикою платформи. Поширення новин, платформа для офіційних заяв. Виклики – часті блокування, цензура постів про війну.

Інстаграм: модерація через політику контенту, фільтрування мови ненависті. Середній рівень свободи слова, акцент на візуальний контент. Підтримка морального духу, мобілізація громадськості через історії з життя. Виклики – обмеження текстового контенту.

Твіттер: політика модерації щодо фейкових новин, контенту насильницького характеру. Середній рівень свободи слова, швидка реакція, але іноді блокуються критичні висловлювання. Оперативний обмін інформацією, аналітика. Виклики – політична цензура, зниження довіри до платформи через різні інциденти.

Ютуб: модерація відео, блокування дезінформації, використання алгоритмів. Відносно високий рівень свободи слова, видалення лише порушень правил. Документування воєнних злочинів, медіа для широкої аудиторії. Виклики – тривала година перевірки, видалення відео через помилки алгоритмів.

ТікТок: сувора модерація в реальному часі, перевірка контенту вручну та алгоритмами. Низький рівень свободи слова, блокування контенту, що суперечитиме політиці. Розповсюдження емоційного контенту, залучення молоді. Виклики – часті блокування, контроль з боку Китаю.

Ключові спостереження:

1. Телеграм є найменш контрольованою платформою, що дозволяє швидке поширення інформації, але це робить його привабливим для пропаганди та дезінформації.

2. Фейсбук та Інстаграм суворо модерують контент, що обмежує свободу слова, але водночас знижує ризики пропаганди.

3. Твіттер швидко реагує на інформаційні події, однак ризик політичної цензури зберігається.

4. Ютуб є важливою платформою для документування подій, але алгоритмічна модерація може замедлювати розповсюдження критично важливих матеріалів.

5. ТікТок є менш придатним для свободи слова через сильний контроль контенту, але забезпечує велике охоплення молоді.

Отже, нові медіа відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційного простору в умовах воєнного стану, але кожна платформа має свої обмеження та виклики. Найбільший ризик для свободи слова полягає у політичній цензурі,

блокуванні критично важливих матеріалів та використанні платформ для поширення дезінформації.

Висновки до розділу 3

Обмеження свободи слова в умовах воєнного стану є дуже складним і часто дискусійним. Це пов'язано із забезпеченням безпеки держави, а також із збереженням демократичних цінностей.

Інформація в період воєнних дій може бути використана ворогом для розробки та здійснення атак, управління суспільством чи шпигунства. Оприлюднення військових планів, переміщення військової техніки або удари по військових об'єктах можуть становити загрозу. Заборона на розголошення інформації щодо оборони країни необхідна для захисту життя військових та цивільного населення. Дезінформація з боку ворога, у період воєнних дій, сприяє розколу суспільства та дестабілізації його діяльності, а також дискредитації влади. Обмежувальні заходи спрямовані на те, щоб блокувати ворожі медіа та інформаційні ресурси, які займаються пропагандою та фейками.

Після того як Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, телемарафон «Єдині новини» був одним із ключових інструментів для боротьби з російською дезінформацією. Одним з його основних завдань стало те, що він став інструментом консолідації населення. З часом, його необхідність і актуальність вичерпали себе. Навпаки, 2023 року Державний департамент США зазначав, що телемарафон став одним із способів обмеження свободи слова в Україні. Тому зараз «Єдині новини» повністю контролюють телеєфір, що і є обмеженням свободи слова, адже влада має безпрецедентний рівень контролю над телевізійними новинами.

Нові медіа (соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи) стали основним каналом оперативної комунікації. Громадяни, військові, волонтери та офіційні органи використовують Телеграм, Фейсбук, Твіттер, Інстаграм для обміну інформацією. Через швидкість поширення інформації зростає загроза маніпуляцій, чуток та фейків, які можуть дестабілізувати суспільство. Нові медіа

активно використовують для координації допомоги, збору коштів та гуманітарної підтримки.

В умовах воєнного стану свобода слова у «нових медіа» в Україні є ключовим фактором у боротьбі за інформаційну незалежність та мобілізацію суспільства, однак вона також потребує ретельного балансу між безпекою та дотриманням демократичних принципів.

ВИСНОВКИ

1. Свобода слова – право людини або спільноти людей вільно висловлювати свої ідеї або думки без небезпеки помсти, цензури, санкцій з можливістю формувати порядок денний на нормативному і смисловому рівні – розглядається прихильниками лібералізму як одна з найважливіших громадянських свобод.

Згідно з міжнародними та українськими документами, свобода слова закріплена у таких документах як: «Загальна декларація прав людини» (ст. 19), «Конвенція про захист основних свобод та прав людини» (ст. 10), а також Конституція України, ст. 34.

В основі свободи слова лежить право людини на висловлення власної думки, ідеї та інформації вільно, без будь-яких обмежень чи цензури. Багато міжнародних та національних законів, а також статuti про права людини визнають це право.

Однією з найважливіших та невід’ємних громадянських свобод, гарантованих українським законодавством, є свобода слова. Відповідно до Конституції України, кожному гарантується свобода думки та слова, право на інформацію та вільне поширення ідей та інформації.

В Україні, крім Конституції, також діють інші закони, які регулюють питання дотримання свободи слова. Так, зокрема, це Закон України «Про засоби масової інформації», який регулює відносини між засобами масової інформації та суспільством, а також визначає вимоги до роботи журналістів та редакційних працівників.

2. Внаслідок того, що 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення Росії в Україну, одним із перших указів президента було ухвалено рішення тимчасово обмежити свободу слова. Це означає те, що в умовах воєнного часу не гарантується право на свободу вираження своїх переконань та думок, а також свобода думки та слова. Журналістика в сучасному світі зазнає

змін. Право на свободу збору, зберігання та розповсюдження інформації обмежене. Під заборону виявилось поширення певних видів відомостей про пересування військової техніки, розташування військових частин, встановлена кримінальна відповідальність за колабораціонізм, за виправдання російської збройної агресії та глорифікацію її учасників, за образу військовослужбовців.

Воєнний стан накладає на журналістську діяльність низку обмежень. У сучасних умовах, коли всі громадяни країни опинилися у складному становищі, ЗМІ мають висвітлювати лише достовірну та актуальну інформацію, яка не завдаватиме шкоди стратегічним планам нашої держави. Останнім часом значно зросла увага до дотримання стандартів, точності та достовірності інформації, яка подається в ефір на телебаченні, радіо чи онлайн. Не варто недооцінювати вплив ЗМІ на інформування населення та формування їх думок. Правила роботи було затверджено наказом №73, який регулює порядок акредитації журналістів у період воєнного стану та визначає перелік інформації, яку не можна розголошувати, а також визначає порядок роботи журналістів у зоні бойових дій.

На сьогоднішній день існують різні закони щодо захисту інтелектуальної власності. Вони регулюють права авторів на їхні твори, а також твори, які розміщені в Інтернеті.

3. Незважаючи на наявність законодавчої бази свободи слова, у деяких ситуаціях (під час воєнного стану чи надзвичайного стану) право на свободу слова може бути обмежене. Це необхідно для забезпечення безпеки держави та громадського порядку. При цьому, у разі потреби, обмеження мають бути розумними та відповідати цілям, які стоять перед державою.

Серед різних практик і стандартів щодо свободи слова у світі існують свої відмінні риси, які можуть відрізнитися залежно від політичних, соціальних та культурних умов. Найважливішим є забезпечення та захист свободи слова, яка є одним із найбільш фундаментальних прав людини та є необхідною умовою для демократичного розвитку суспільства в цілому. Військовий стан може призвести до тимчасового обмеження її використання, але такі заходи мають бути

обґрунтованими, пропорційними та не порушувати основних принципів прав людини.

4. На момент початку повномасштабного вторгнення в інформаційний простір України марафон «Єдині новини» став ключовим інструментом інформаційної боротьби з російською пропагандою.

Однак з часом телемарафон став викликати все більше недовіри та критики на адресу його проведення як серед глядачів, так і медіаспільноти. Існує занепокоєння щодо діяльності національного марафону в західних ЗМІ, а правова організація Reporters Without Borders закликає його швидше закрити. Державний департамент США в 2023 році піддав критиці українську владу через недотримання принципів свободи слова при організації телемарафону «Єдині новини».

Як одну з перших претензій, які стосуються обмеження свободи слова, до роботи телемарафону можна назвати відключення трьох каналів «5 каналу», «Прямого» та «Еспресо» від цифрового ефірного мовлення.

У результаті дедалі менше глядачів довіряють інформаційному марафону, що негативно впливає на якість продукції телеканалів, які продовжують виконувати роль у проекті. Ідея проведення телемарафону з початку його створення отримала велику підтримку серед громадян, але з 2023 року спостерігається стійке зниження довіри до неї.

Зараз «Єдині новини» повністю контролюють телеефір, що і є обмеженням свободи слова, адже влада має безпрецедентний рівень контролю над телевізійними новинами.

5. В умовах воєнного стану особливої популярності як джерела інформації почали набирати «нові медіа». Проте умови воєнного стану вимагають особливої уваги до свободи слова та контролю за інформаційним простором.

Після порівняльного аналізу деяких нових медіа можна виділити такі їх особливості:

1) Телеграм є найменш контрольованою платформою, що дозволяє швидке поширення інформації, але це робить його привабливим для пропаганди та дезінформації.

2) Фейсбук та Інстаграм суворо модерують контент, що обмежує свободу слова, але водночас знижує ризики пропаганди.

3) Твіттер швидко реагує на інформаційні події, однак ризик політичної цензури зберігається.

4) Ютуб є важливою платформою для документування подій, але алгоритмічна модерація може замедлювати розповсюдження критично важливих матеріалів.

5) ТікТок є менш придатним для свободи слова через сильний контроль контенту, але забезпечує велике охоплення молоді.

Тому нові медіа відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційного простору в умовах воєнного стану, але кожна платформа має свої обмеження та виклики. Найбільший ризик для свободи слова полягає у політичній цензурі, блокуванні критично важливих матеріалів та використанні платформ для поширення дезінформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Владимиров В. Журналістика, особа, суспільство: проблеми розуміння: монографія. Київ: Київ нац. Ун-ті ім. Т. Шевченка, 2003. 282 с.
2. Візниця Ю. Особливості поширення медійної інформації під час дії норм правового режиму воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 24. С. 411 – 415.
3. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ / за редакцією Буроменського М., Штурхецького С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Київ: Компанія ВАІТЕ 2016. 118 с.
4. Зражевська Н., Заїка В. Як змінилася робота українського журналіста під час війни. *Інтегровані комунікації*. 2023. № 2(1). С. 117–128
5. Клименко О. На користь свободи волає право України. *Право України*. 2007. № 8. С. 78 – 80.
6. Колодій А. Права людини і громадянина в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. Посібник / за ред. В. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
8. Криворучко С. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні. Київ. 2003. 181 с.
9. Кузнєцова О. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень: Монографія. Львів. 1998. 412 с.
10. Миролубенко Г. Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук; спец.: 09.00.07 – етика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. 16 с.

11. Мироненко О. Білль про права // Політична енциклопедія / Гол. Редкол. Ю. Левенець. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 62.
12. Пунда О. Право на свободу: монографія. Харків : Евріка. 2006. – 284 с.
13. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К.: ТОВ Юридична думка, 2007. 424 с.
14. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики : аналітично-довідковий збірник / за заг. Ред. Л. Кузьменко, Л. Куц, М. Дворового, О. Погорелова. Київ : Комісія з журналістської етики. 2022. 90 с.
15. Сафроньєва Г. Журналістська етика в Україні: оцінно-модальний аспект. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 53. С. 382.
16. Синчак Б. Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції. Суми, 2023. 230 с.
17. Старкова Г., Яресько К., Афанасьєва А. Етичні засади діяльності журналіста традиційних і нових медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71) № 6 Ч. 3. С. 177 – 181.
18. Тимошик М. Стандарти журналістики: поняття, генеза, зміст, практика. *Український інформаційний простір*. № 9. 2023. С. 30 – 56.
19. Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів / Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мірошніченко П., Островська Н. Київ: ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. 79 с.
20. Хименко К. Свобода слова як складова частина свободи вираження поглядів. Теоретичні аспекти. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 50 – 54.
21. Шевченко В. Фактчекінг і верифікація у журналістській роботі. *Образ*. №1 (27). 2018. С. 140-153.
22. Ширченко Я. Журналістська етика проблеми і концепції (світовий та вітчизняний досвід). Київ, 2009. 186 с.

Електронні ресурси:

23. 150 порушень свободи слова зафіксував ІМІ в Україні у 2023 році. Майже половину вчинила Росія. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/150-porushen-svobody-slova-zafiksuvavimi-v-ukrayini-v-2023-rotsi-majzhe-polovynu-vchynyla-rosiya-i58397> (дата звернення: 13.10.2024).

24. 229 випадків порушень свободи слова ІМІ зафіксував в Україні у 2020 році. // Барометр свободи слова. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/229-vypadkiv-porushen-svobody-slova-imizafiksuvav-v-ukrayini-u-2020-rotsi-i36905> (дата звернення: 13.10.2024).

25. Безкоштовна медіаімперія. Чому влада не хоче відмовитися від телемарафону. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/8/7450157/> (дата звернення 09.09.2024).

26. Блек К. 16 правил журналістського розслідування від експерта Лондонського Бюро розслідувальної журналістики. MediaSapiens. URL: <https://ms.Detector.media/profstandarti/post/16435/2016-04-15-16-pravyl-zhurnalistskogorozsliduvannya-vid-eksperta-londonskogo-byurorozslidivalnoi-zhurnalistyky/> (дата звернення: 20.09.2024).

27. Буданов заявив, що телеграм загрожує національній безпеці України: чи є плани по блокуванню месенджера URL:

<https://kyiv24.news/news/budanov-zayavyv-shho-telegram-zagrozhuje-nacjonalnij-bezpeczi-ukrayiny-chy-ye-plany-po-blokuvannyu-mesendzhera> (дата звернення: 20.10.2024).

28. В Україні обмежать використання телеграму для військових і держслужбовців. У РНБО розповіли подробиці URL: <https://kyiv24.news/news/v-ukrayini-obmezhat-vykorystannya-telegramu-dlya-vijskovyh-i-derzhsluzhbovcziv-urnbo-rozprovily-podrobyczy> (дата звернення: 20.10.2024).

29. Виставкіна Д. Журналістика в умовах конфліктогенного середовища: загальні принципи та перспективи. Dialog Mediastudios. 2020. URL: <http://dms.onu.edu.ua/article/view/225305/229751> (дата звернення: 20.10.2024).

30. Гібридна війна в сучасному світі. Що про неї повинен знати журналіст і редактор? URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25597/Kulias%2012-27.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.10.2024).

31. Довіра телемарафону «Єдині новини». URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=1> (дата звернення: 09.09.2024).

32. Для верховної ради обмежать використання телеграму: що відомо URL: <https://kyiv24.news/news/dlya-verhovnoyi-rady-obmezhat-vykorystannya-telegramu-shho-vidomo> (дата звернення: 20.10.2024).

33. Другий фронт. Як у спільному телемарафоні мочили Порошенка. URL: <https://detector.media/informatsiini-kanali/article/199559/2022-05-26-drugyy-front-yak-u-spilnomu-telemarafoni-mochyly-poroshenka/> (дата звернення: 09.09.2024).

34. Дослідження. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. URL: <https://www.oporuaa.org/viyna/doslidzhennya-mediaspozhyvannya-ukrayinciv-tretyi-rik-povnomasshtabnoyi-viyuni-25292> (дата звернення: 20.10.2024).

35. Етичний кодекс українського журналіста. Офіційний сайт Комісії з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/commission/> (дата звернення: 03.10.2024).

36. Європейська Конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.09.2024).

37. Журналістські стандарти під час війни. URL: <https://osvita.nakupilo.ua/zhurnalisty-ski-standarty-pid-chas-viyny/> (дата звернення: 05.10.2024).

38. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.09.2024). (дата звернення: 05.10.2024).

39. Кодекс етики українського журналіста. URL: https://www.cje.org.ua/ua/code_ (дата звернення: 05.10.2024).

40. Колишні Влащенко. Кого раніше інтерв'ювали ведучі національних марафонів. URL: <https://detector.media/community/article/199015/2022-05-06-kolyshni-vlashchenko-kogo-ranishe-intervyuvaly-veduchi-natsionalnykh-marafoniv/> (дата звернення: 09.09.2024).

41. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.09.2024).

42. Конституція США. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm (дата звернення 19.09.2024).

43. Контроль трафіку та розвідка у чатах. Як Telegram пов'язаний з Кремлем, — дослідження. URL: <https://texty.org.ua/fragments/111892/kontrol-trafik-u-rozvidka-u-chatah-yak-telegram-povyazanyj-z-kremlem-doslidzhennya/> (дата звернення: 25.10.2024).

44. Маруховський О. Етичні аспекти політичної журналістики, як професійної діяльності. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. 2021. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/15663/1/3.pdf> (дата звернення: 05.10.2024).

45. Мжельський В. 5 канал: «Ми професійніші і досвідченіші, ніж чимала частина тих, хто є зараз у спільному марафоні». URL: <https://detector.media/production/article/198226/2022-04-08-volodymyr-mzhelskyu-5-kanal-my-profesiynishi-i-dosvidchenishi-nizh-chymala-chastyna-tykh-khto-ie-zaraz-u-spilnomu-marafoni/> (дата звернення: 09.09.2024)

46. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2024).

47. Мольфар відповів, коли закінчиться війна в Україні. URL: <https://tsn.ua/tsikavinki/molfar-vidpoviv-koli-zakinchitsya-viyna-v-ukrayini-2626422.html> (дата звернення: 09.09.2024) (дата звернення: 24.09.2024)

48. Мураль Х., Білограць Х. Професійна етика журналіста в інтернетвиданнях. Електронний архів наукових матеріалів Національного

університету «Львівська політехніка». 2019. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/49261/2/2019_

Mural_KhProfesiina_etyka_zhurnalista_116-125.pdf (дата звернення: 10.10.2024).

49. Національна спілка журналістів України. URL: <https://nsju.org/novini/armansoldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyhobovyazkiv/> (дата звернення: 24.09.2024).

50. Опитування ДІФ: Ютуб і телеграм-канали — основні джерела інформації українців про щоденні новини URL: <https://cs.detector.media/community/texts/186001/2024-03-29-opytuvannya-dif-yutub-i-telegram-kanaly-osnovni-dzherela-informatsii-ukraintsiv-pro-shchodenni-povynu/> (дата звернення: 20.10.2024).

51. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-tadii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (дата звернення: 11.09.2024).

52. Підсумки моніторингу телемарафону «Єдині новини» за жовтень — грудень 2022 року. Перша частина. URL: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/206862/2023-01-11-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-za-zhovten-gruden-2022-roku-persha-chastyna/> (дата звернення: 11.09.2024).

53. Потураєв М. “Слуга народу” присягала народу України, а не Московському патріархату. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mikita-poturaev-sluga-narodu-prisyagala-narodu-1722606011.html> (дата звернення: 10.09.2024).

54. Прес-релізи та звіти – Довіра телемарафону «Єдині новини». Домашня сторінка КМІС. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=1> (дата звернення: 11.09.2024).

55. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. Закон України {Назва Закону в редакції Закону № 2849-IX

від 13.12.2022} (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 50, ст. 302). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2024).

56. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 16.10.2024).

57. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

58. Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану. Постанова № 2190-IX, від 14.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-IX#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

59. Про інформацію: Закон України // URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 15.09.2024).

60. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

61. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України №73 від 03.03.2022 р. (Із змінами, внесеними згідно з наказом № 196 від 12.07.2022; № 266 від 03.10.2022; № 49 від 27.02.2023). URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2022/2023_02_27_%20%E2%84%9673_new.pdf?fbclid=IwAR2iUdXTqEUVs5RgKvgiSaSlZXАykMbdSRp44HrnM4E0dO350R88ujlbKJQ (дата звернення: 14.09.2024).

62. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану. Підготовлено Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України. Київ 2024. URL:

https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

63. Роль професійних журналістів і блогерів під час війни URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716082-rol-profesijnih-zurnalistiv-i-blogeriv-pid-cas-vijni.html> (дата звернення: 26.09.2024).

64. Російська «Енігма» XXI сторіччя: як Telegram пов'язаний з Кремлем URL: <https://spravdi.gov.ua/rosijska-enigma-hhi-storichchya-yak-telegram-rovuazanyj-z-kremlem/> (дата звернення: 20.10.2024).

65. Семенченко М. Психологія інтерв'ю: як розмовляти з людьми, що пережили травму / Як викладати журналістику конфлікту. Посібник для викладачів факультетів журналістики / заг. ред. Дуцик Д.Р., Київ : ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2019. URL: <https://www.slideshare.net/UMCI18/conflict-journalism-a4l-small/UMCI18/conflict-journalisma4l-small> (дата звернення: 29.09.2024).

66. Соцмережа “Twitter” вийшла з добровільного кодексу практики ЄС щодо дезінформації URL: <https://zmina.info/news/soczmerzha-tvitter-vyjszla-z-dobrovilnogo-kodeksu-praktyky-yes-shhodo-dezinformacziyi/> (дата звернення: 22.10.2024).

67. Список TikTok-каналів поширення ворожої пропаганди URL: <https://cpd.gov.ua/reports/spysok-tiktok-kanaliv-poshyrennya-vorozhoji-propagandy/> (дата звернення: 24.10.2024).

68. Ставлення українців до більш активного контролю державою інформації в інтернет-джерелах <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1381&page=1> (дата звернення: 20.10.2024)

69. Стрельников О. Обережно, Фейсбук! Блогер Андрій Бродецький – про алгоритми збору інформації користувачів соцмереж. Радіо НВ. 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/radio/-novyy-ranok/oberezhno-feysbukblogger-andriy-brodeckiypro-algoritmi-zboru-informacijikoristuvachiv-socmerezh-50021595.html> (дата звернення: 17.10.2024).

70. Указ Президента України №152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761?fbclid=IwAR0C-NehSa0M5SFf0sEilWMQdkFqIPIQZo39VHsvTxtc6rdhd7WrMI4MUQk> (дата звернення: 15.09.2024).

71. У Telegram заявили, що Дуров не зустрівся з Путіним в Азербайджані. URL: <https://detector.media/infospace/article/231310/2024-08-26-u-telegram-zayavyly-shcho-durov-ne-zustrichavsya-z-putinym-v-azerbaydzhani/> (дата звернення: 19.10.2024).

72. Цифролаба надіслала коментарі до Наглядової Ради Meta у справі щодо заблокованого посту про російсько-українську війну URL: <https://dslua.org/publications/tsyfrolaba-nadislala-komentari-do-nahliadovoi-rady-meta-u-spravi-shchodo-zablokovanoho-postu-pro-rosiysko-ukrainsku-viynu/> (дата звернення: 21.10.2024).

73. Чи заблокують в Україні TikTok? Відповідь голови комітету зі свободи слова URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chi-zablokuyut-ukrayini-tiktok-vidpovid-golovi-1711950272.html> (дата звернення: 24.10.2024).

74. Штурхецький С. Особливості сучасних воєн: що потрібно знати журналістам. Global world : науковий альманах. 2016. Vol. 2(II). URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/50066/ssoar-2016-shturkhetskyu-.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.10.2024).

75. Що відомо про арешт Дурова у Франції і що буде з Telegram: усі подробиці. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shcho-vidomo-aresht-durova-frantsiyi-i-shcho-1724570341.html> (дата звернення: 20.10.2024).

76. Що не так із Прямим каналом? (аналітика). URL: <https://texty.org.ua/fragments/100432/sho-ne-tak-iz-pryamym-kanalom-analitika/> (дата звернення: 10.09.2024).

77. Юсов А. Телеграм активно та швидко взаємодіє зі спецслужбами Росії. Звернення України до платформи залишаються безрезультатними. URL: <https://detector.media/infospace/article/229407/2024-07-10-andriy-yusov-telegram->

aktyvno-ta-shvydko-vzaiemodiie-zi-spetssluzhbamy-rosii-zvernennya-ukrainy-do-platformy-zalyshayutsya-bezrezultatnymu/ (дата звернення: 20.10.2024).

78. Юрчишин Я. Нема гарантії, що інформація в Telegram не видається спецслужбам РФ. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/roslav-yurchishin-nema-garantiyi-shcho-informatsiya-1711900133.html> (дата звернення: 20.10.2024).

79. "Я – Україна". Для чого Єрмаку та ОП ще один канал. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/11/28/7378211/> (дата звернення: 09.09.2024).

80. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/> (дата звернення: 14.10.2024).

81. A Tik-Tok-ing Timebomb: How TikTok's Global Platform Anomalies Align with the Chinese Communist Party's Geostrategic Objectives URL: https://networkcontagion.us/wp-content/uploads/A-Tik-Tok-ing-Timebomb_12.21.23.pdf (дата звернення 24.10.2024).

82. Case Decisions and Policy Advisory Opinions URL: <https://www.oversightboard.com/decision/> (дата звернення: 21.10.2024).

83. Ciuriak D. The Role of Social Media in Russia's War on Ukraine. Saint Pierre Center for International Security. 2022. URL: <https://ssrn.com/abstract=4078863> (дата звернення: 17.09.2024).

84. Eilders C. Media under fire: Fact and fiction in conditions of war. Institute for Media Research in Hamburg. 2005. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/a21917.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).

85. How media can be an instrument of peace in conflict-prone settings. Paper Presented at the Media and Conflict Prevention: A Research and Policy Roundtable. 2017. URL: <http://surl.li/chyft> (дата звернення: 09.10.2024).

86. InMind, Internews, United States Agency International Development (USAID). (2022). Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. - Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. Internews. URL:

<https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf#page36> (дата звернення: 17.09.2024).

87. Is it time to delete TikTok? A guide to the rumors and the real privacy risks URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2020/07/13/tiktok-privacy/> (дата звернення: 24.10.2024).

88. KyivStratcom Forum 2024: стратегічні комунікації воєнного часу URL: <https://spravdi.gov.ua/kyivstratcom-forum-2024-strategichni-komunikacziyi-voennogo-chasu/> (дата звернення: 20.10.2024).

89. Lovelace A. Tomorrow's Wars and the Media. Parameters. 2022. 52(2). URL: <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol52/iss2/15/> (дата звернення: 19.10.2024).

90. Madiaga, Tambiama A. Russia's war on Ukraine: The digital dimension. European Parliament. 2022. URL: https://europarl.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay/alma991001361085704886/32EPA_INST:32EPA_V1 (дата звернення: 18.09.2024).

91. Mart S., Wolfgang B. Governing Information Flows During War. A comparative Study of Content Governance and Media Policy Responses After Russia's Attack on Ukraine. Gdhrnet working paper series. 2022. URL: <http://surl.li/chyfm> (дата звернення: 16.09.2024).

92. TikTok approves misleading election disinformation ads for publication in Ireland ahead of EU elections URL: <https://www.globalwitness.org/en/press-releases/tiktok-approves-misleading-election-disinformation-ads-publication-ireland-ahead-eu-elections/> (дата звернення: 24.10.2024).

93. YouTube видаляє лінки на "Повернись живим", зазначаючи, що це "непристойний контент" URL: <https://imi.org.ua/news/youtube-vydalyaye-linky-na-povernys-zhyvym-zaznachayuchy-shho-tse-nepzystojnyj-kontent-i56025> (дата звернення: 23.10.2024).

94. YouTube встановив вікові обмеження на фільм "Слідства.Інфо" про страти українських бійців окупантами URL: <https://imi.org.ua/news/youtube->

vstanovyv-vikovi-obmezhennya-na-pereglyad-filmu-u-polon-ne-braty-pro-straty-ukrayinskyh-i64054 (дата звернення: 23.10.2024).

95. YouTube заблокував випуск "Пекельних Хронік" на каналі Сергія Неретіна URL: <https://imi.org.ua/news/youtube-zablokuvav-vypusk-pekelnih-hronik-na-kanali-sergiya-neretina-i53676> (дата звернення: 23.10.2024).